

EL CUERPO
EXQUISITO
SANDRA MARCH

EL CUERPO EXQUISITO

* SANDRA MARCH *

UNIVERSITAT D'ALACANT

Amparo Navarro Faure

RECTORA DE LA UNIVERSITAT D'ALACANT

Catalina Iliescu Gheorghiu

VICERECTORA DE CULTURA, ESPORT I EXTENSIÓ
UNIVERSITÀRIA

CUERPO EXQUISITO

SANDRA MARCH

ORGANITZA I PRODUEIX / ORGANIZA Y PRODUCE

Museu de la Universitat d'Alacant. MUA

12/05/2022 - 17/07/2022. SALA SEMPERE

EXPOSICIÓ / EXPOSICIÓN

COMISARIAT / COMISARIADO

Remedios Navarro Mondéjar. MUA

COORDINACIÓ / COORDINACIÓN

Sofía Martín Escribano. MUA

MUNTATGE / MONTAJE

David Alpañez Serrano. MUA

Stefano Beltrán Bonella. MUA

PUBLICACIÓ / PUBLICACIÓN

COORDINACIÓ / COORDINACIÓN

Sofía Martín Escribano. MUA

DISSENY / DISEÑO

Bernabé Gómez Moreno. MUA

FOTOGRAFIA / FOTOGRAFÍA

Bernabé Gómez Moreno. MUA

TRADUCCIONS / TRADUCCIONES

Servei de Llengües UA

Imprimix / Imprime: AMBOSS

ISBN: 978-84-124093-3-8

Depòsit legal / Depósito legal: A 390- 2022

© De l'edició, Museu de la Universitat d'Alacant. MUA

© Dels textos, els autors i autores

© De les imatges, els autors i autores

EL CUERPO EXQUISITO

* SANDRA MARCH *

INTRODUCCIÓ

Aquesta mostra aplega una selecció de treballs de l'artista Sandra March sobre el cos interpretat com un binomi biologia-biografia, dos conceptes que funcionen a manera d'eixos temàtics i que vertebran l'espai expositiu en cinc seccions.

En el primer àmbit es proposa un qüestionament sobre el cos a partir d'obres que el problematitzen; en el segon s'aborden els conceptes d'autoimatge i acceptació subratllant com es veuen influenciats per l'educació, la història i la cultura; el tercer espai està dedicat al dolor, una experiència intrínseca i inevitable difícil d'entendre i conceptualitzar; el quart està dedicat a les cicatrius, marques que ens individualitzen i contenen la història de cada cos; en l'últim àmbit es mostren unes màscares que representen la sèrie de personatges que creem per a adaptar-nos a les circumstàncies que vivim i amb qui ens relacionem.

INTRODUCCIÓN

Esta muestra recoge una selección de trabajos de la artista Sandra March sobre el cuerpo interpretado como un binomio biología-biografía, dos conceptos que funcionan a modo de ejes temáticos y que vertebran el espacio expositivo en cinco secciones.

En el primer ámbito se propone un cuestionamiento acerca del cuerpo a partir de obras que lo problematizan; en el segundo se abordan los conceptos de autoimagen y aceptación subrayando cómo se ven influenciados por la educación, la historia y la cultura; el tercer espacio está dedicado al dolor, una experiencia intrínseca e inevitable difícil de entender y conceptualizar; el cuarto está dedicado a las cicatrices, marcas que nos individualizan y cuentan la historia de cada cuerpo; en el último ámbito se muestran unas mascarillas que representan esa serie de personajes que creamos para adaptarnos a las circunstancias que vivimos y con quién nos relacionamos.

★ ★ ★ ★ ★
★ ★ ★ ★ ★
★ ★ ★ ★ ★
★ ★ ★ ★ ★
★ ★ ★ ★ ★

EL CUERPO
EXQUISITO

★ SANDRA MARCH ★

P.8 PRESENTACIÓ / PRESENTACIÓN

P.10 TEXT INAUGURAL / TEXTO INAUGURAL

**P.14 BRODAR LA HISTÒRIA, ACOLLIR EL COS:
L'ART TÈXTIL DE SANDRA MARCH
BORDAR LA HISTORIA, ACOGER EL CUERPO:
EL ARTE TEXTIL DE SANDRA MARCH
ELINA NORANDI**

**P.24 *EL COS EXQUISIT*
PRESENTACIÓ I DISSECCIÓ D'AGRAÏMENTS
EL CUERPO EXQUISITO
PRESENTACIÓN Y DISECCIÓN DE
AGRADECIMIENTOS
SANDRA MARCH**

- P.30 I. QÜESTIONAMENT
I. CUESTIONAMIENTO**
- P.56 II. AUTOIMATGE I ACCEPTACIÓ
II. AUTOIMAGEN Y ACEPTACIÓN**
- P.70 III. EL DOLOR**
- P.94 IV. LES CICATRIUS
IV. LAS CICATRICES**
- P.112 V. LES MÀSCARES
V. LAS MÁSCARAS**
- P.126 FANZÍN / FANZINE**
- P.128 ENGLISH TRANSLATIONS**

PRESENTACIÓ

La Universitat d'Alacant, fidel al compromís que té amb la societat, la cultura i l'art més actual, té el plaer de presentar, a la Sala Sem-pere del MUA, l'exposició «El cos exquisit», de la creadora catalana Sandra March.

L'artista pren el seu cos com a punt de partida, i genera tota una sèrie de peces autoreferencials. Però, en realitat, no pretén parlar de si mateix, més aviat es tracta d'una invitació perquè cada persona reflexione al voltant del cos. L'objectiu és qüestionar temes com la mateixa anatomia; la sexualització i objectualització del cos femení; els processos biològics i naturals que ens esdevenen; les imposicions estètiques; els cànons de bellesa i com aquests queden definits per la societat, la cultura i la història en la qual s'insereixen; l'autoimatge i l'acceptació; les màscares, les cicatrius i el dolor.

L'exposició té un caràcter instal·latiu en la qual Sandra March fa ús d'una gran diversitat de formats artístics: escultura, pintura, dibuix, il·lustració, impressió digital, costura, vídeo, música, joieria... en una sort de maquinària creativa i comunicativa que fabrica per a oferir-nos, amb frescor, valentia, tocs d'humor i un polsim d'ironia, la seua visió sobre la construcció social del cos.

La mostra està dividida en 5 seccions interconnectades i vertebrades per una idea transversal: el cos és el resultat del binomi biologia-biografia. Els processos fisiològics i els esdeveniments vitals defineixen la nostra existència. L'anatomia és el llenç en què queda marcada la nostra vida.

La proposta de Sandra March reclama la participació del públic, però no sols en sentit figurat, sinó una intervenció activa que incita a la interacció amb les obres. El seu discurs no és un soliloqui, perquè el missatge acabem fent-lo nostre, fet que ens permet prendre consciència de qui i com som.

Desitge que aquesta exposició i el catàleg que l'acompanya es convertisquen en els millors instruments que ens encoratgen a superar els nostres complexos, a fer les paus amb el nostre cos, a acceptar els processos biològics, a voler-nos com som, a sentir-nos orgullosos de les nostres cicatrius, a tenir recursos per a superar el dolor i desemmascarar les nostres pors. Perquè ningú ens pot exigir com hem de veure'ns, perquè ningú ens pot imposar com hem de ser.

Amparo Navarro Faure
Rectora de la Universitat d'Alacant

PRESENTACIÓN

La Universidad de Alicante, fiel a su compromiso con la sociedad, la cultura y el arte más actual, tiene el placer de presentar, en la Sala Sempere del MUA, la exposición “El cuerpo exquisito”, de la creadora catalana Sandra March.

La artista toma su cuerpo como punto de partida, generando toda una serie de piezas autorreferenciales. Pero, en realidad, no pretende hablar de sí misma, más bien se trata de una invitación para que cada persona reflexione en torno al cuerpo. El objetivo es cuestionar temas como la propia anatomía; la sexualización y objetualización del cuerpo femenino; los procesos biológicos y naturales que nos acontecen; las imposiciones estéticas; los cánones de belleza y cómo éstos quedan definidos por la sociedad, la cultura y la historia en la que se insertan; la autoimagen y la aceptación; las máscaras, las cicatrices y el dolor.

La exposición tiene un carácter instalativo en la que Sandra March hace uso de gran diversidad de formatos artísticos: escultura, pintura, dibujo, ilustración, impresión digital, costura, vídeo, música, joyería... en una suerte de maquinaria creativa y comunicativa que fabrica para ofrecernos, con frescura, valentía, toques de humor y una pizca de ironía, su visión sobre la construcción social del cuerpo.

La muestra está dividida en 5 secciones interconectadas y vertebradas por una idea transversal: el cuerpo es el resultado del binomio biología-biografía. Los procesos fisiológicos y los acontecimientos vitales definen nuestra existencia. La anatomía es el lienzo en el que queda marcada nuestra vida.

La propuesta de Sandra March reclama la participación del público, pero no sólo en sentido figurado, sino una intervención activa que incita a la interacción con las obras. Su discurso no es un soliloquio, pues el mensaje terminamos haciéndolo nuestro, lo que nos permite tomar conciencia de quiénes y cómo somos.

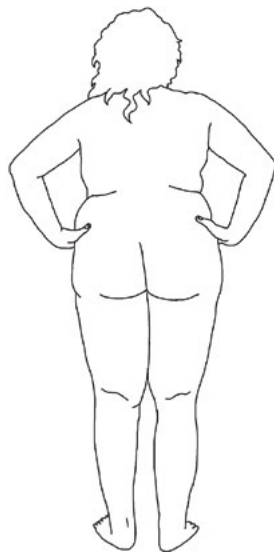
Deseo que esta exposición y el catálogo que la acompaña se conviertan en los mejores instrumentos que nos alienten a superar nuestros complejos, a hacer las paces con nuestro cuerpo, a aceptar los procesos biológicos, a querernos tal como somos, a sentirnos orgullosos de nuestras cicatrices, a tener recursos para superar el dolor y desenmascarar nuestros miedos. Porque nadie nos puede exigir cómo debemos vernos, porque nadie nos puede imponer cómo debemos ser.

Amparo Navarro Faure
Rectora de la Universidad de Alicante

TEXT INAUGURAL

CATALINA ILIESCU GHEORGHIU

Vicerectora de Cultura, Esport i Extensió Universitària

Al llarg de la seua història, l'ésser humà ha establert diverses relacions amb el seu cos, que mai han sigut unívocues. El cos ha servit d'eina i ha provocat expectatives; ha sigut realitat física i simbòlica. Amb els segles, la nostra idea sobre el cos ha canviat (ens martiritzem en els gimnasos, ens sotmetem a dietes draconianes, ens obstinem a broncejar-nos la pell), és a dir que modifiquem el nostre cos per un ideal de bellesa i un atractiu personal, per marcar un moment important en la nostra vida, o perquè volem expressar la nostra singularitat o la nostra pertinença a un grup.

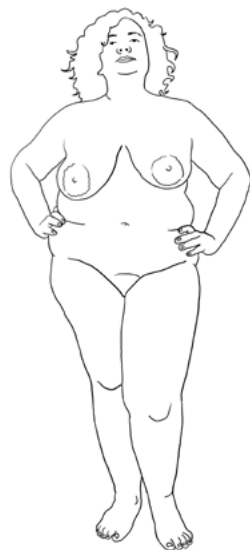
Dins del triangle bàsic (el jo, el cos i la societat) les persones donem senyals de la nostra interacció

en codificar –segons criteris de rol, estatus i situació– la nostra presentació del cos, de manera que aquest es converteix en un **text interpretable**. I això és el que ens proposa SANDRA MARCH amb el seu *COS EXQUISIT*: interpretar el cos biològicament i biogràfica i interpretar el seu entorn: físic, històric, cultural i social. Partint d'una il·luminadora conclusió de les *Meditaciones del Quijote* en què Ortega y Gasset lligava per sempre **el jo** a la **seua circumstància**, que invocava la salvació conjunta com una única salvació possible, Sandra March ens proposa un quíntuple espai expositiu que dona cabuda als dos vessants: el cos i la seua circumstància. De manera que, l'agrupació de les obres i les tècniques artístiques

TEXTO INAUGURAL

CATALINA ILIESCU GHEORGHIU

Vicerrectora de Cultura, Deporte y Extensión Universitaria

A lo largo de su historia, el ser humano ha establecido diversas relaciones con su cuerpo, que nunca han sido unívocas. El cuerpo ha servido de herramienta y ha provocado expectativas; ha sido realidad física y simbólica. Con los siglos, nuestra idea sobre el cuerpo ha cambiado (nos martirizamos en los gimnasios, nos sometemos a dietas draconianas, nos obstinamos en broncearnos la piel), es decir que modificamos nuestro cuerpo por un ideal de belleza y atractivo personal, por marcar un momento importante en nuestra vida, o porque queremos expresar nuestra singularidad o nuestra pertenencia a un grupo.

Dentro del triángulo básico (el yo, el cuerpo y la sociedad) las personas damos señales de nuestra

interacción al codificar -según criterios de rol, estatus y situación- nuestra presentación del cuerpo, de modo que este se convierte en un **texto interpretable**. Y esto es lo que nos propone SANDRA MARCH con su *CUERPO EXQUISITO*: interpretar el cuerpo biológica y biográficamente e interpretar su entorno: físico, histórico, cultural y social. Partiendo de una iluminadora conclusión de las “Meditaciones del Quijote” en la que Ortega y Gasset ataba para siempre **al yo a su circunstancia**, invocando la salvación conjunta como única salvación posible, Sandra March nos propone un quintuple espacio expositivo que dé cabida a ambas vertientes: al cuerpo y a su circunstancia. De modo que, la agrupación de las obras y técnicas

segueix els cinc eixos que l'artista identifica en aquest camp d'acció, a saber: 1) el qüestionament (amb problemàtiques sexualitzants, objectivitzadores, idealitzadores o biològitzants); 2) l'autoimatge i l'acceptació a través de *verba sintendi* (verbs de sentiment i emoció): veure, preferir, voler, odiar, que es desenvolupen mitjançant l'educació, la cultura o el coneixement de la història, i en aquest sentit les variacions sobre el tema de Rembrandt (*Lliçó d'anatomia*) són extraordinàriament enginyoses; 3) el dolor (amb la seua dimensió intrínseca, del qual, més prompte o més tard totes en prenem consciència) representat ací en una sèrie de mandales simbòliques i rituals del macro i microcosmos que és el cos de l'artista; 4) les cicatrius (que individualitzen i impliquen dolor i trauma –i no sempre un procés taumatúrgic–), representades ací per peces de vestimenta on el sargit ens recorda pràctiques esborronadores com l'ablació; 5) i, finalment, les màscares (que oculten informació sobre l'ésser i marquen la pertinença a un grup), presents en aquesta sala en forma de mascaretes-autoretrat, senyal que hem de recuperar allò que érem: un grup, una família, un clan.

Una idea que travessa els segles és la de la maternització del cos femení. Començant pels antics grecs s'entreveu en les arts la idea que la mare és una portadora, una

nodrissa del germen concebut. La lluita feminista contra la destinació biològica de la dona tracta d'alliberar-la del seu paper passiu en la societat. Sandra March qüestiona de manera contundent aquest aspecte a través de brodats i ganxets que mostren l'espant, el buit que suposa la infertilitat o la menopausa en la mirada externa cap al cos femení, que influeix al seu torn, en l'autoimatge de desgast, de recipient buit i inservible.

Qüestiona amb vehemència Sandra March el mite del nou benestar social, la promesa d'èxit etern a través d'un cos femení prim i sexy, –de cànon seductor– i d'un cos masculí atlètic i musculat, –de cànon vigorós–, el narcisisme de l'actual corrent esteticista que transforma el cos en un símbol d'estatus, joventut, salut, energia, fins i tot de mobilitat social. D'ací, se'n deriva una de les majors contradiccions de la societat actual: la inducció al consum i al mateix temps la repressió d'aquest, els dos pols exercint un control sobre el fet corporal des de l'alimentació, l'exercici físic, les cures estètiques i la sexualitat, amb la finalitat d'omplir el buit existencial del **jo** basat en treball, producció i consum. Subjau en totes aquestes visions una crítica social potent i pertinent. Què, si no, és l'art?

artísticas sigue los cinco ejes que la artista identifica en este campo de acción, a saber: 1) el cuestionamiento (con problemáticas sexualizantes, objetivadoras, idealizadoras o biologizantes); 2) la autoimagen y aceptación a través de *verba sintendi* (verbos de sentimiento y emoción): ver, preferir, querer, odiar, que se desarrollan mediante la educación, la cultura o el conocimiento de la historia, y en este sentido las variaciones sobre el tema de Rembrandt (*Lección de anatomía*) son extraordinariamente ingeniosas; 3) el dolor (con su dimensión intrínseca, del cual, más pronto o más tarde todas tomamos conciencia) representado aquí en una serie de mandalas simbólicas y rituales del macro y micro-cosmos que es el cuerpo de la artista; 4) las cicatrices (que individualizan e implican dolor y trauma – y no siempre un proceso taumatúrgico), representadas aquí por piezas de vestimenta donde el zurcido nos recuerda prácticas espeluznantes como la ablación; 5) y, por último, las máscaras (que ocultan información sobre el ser y marcan la pertenencia a un grupo), presentes en esta sala en forma de mascarillas-autorretrato, señal de que debemos recuperar aquello que éramos: un grupo, una familia, un clan.

Una idea que atraviesa los siglos es la de la maternización del cuerpo femenino. Empezando por los antiguos griegos se entrevé en las

artes la idea de que la madre es una portadora, una nodriza del germen concebido. La lucha feminista contra el destino biológico de la mujer trata de liberarla de su papel pasivo en la sociedad. Sandra March cuestiona de manera contundente este aspecto a través de bordados y ganchillos que muestran el espanto, el vacío que supone la infertilidad o la menopausia en la mirada externa hacia el cuerpo femenino, la cual influye a su vez, en la autoimagen de desgaste, de recipiente vacío e inservible.

Cuestiona con vehemencia Sandra March el mito del nuevo bienestar social, la promesa de eterno éxito a través de un cuerpo femenino delgado y sexy, - de canon seductor - y de un cuerpo masculino atlético y musculado, - de canon vigoroso-, el narcisismo de la actual corriente esteticista que transforma el cuerpo en un símbolo de estatus, juventud, salud, energía, incluso de movilidad social. De ahí se deriva una de las mayores contradicciones de la sociedad actual: la inducción al consumo y al mismo tiempo su represión, ambos polos ejerciendo control sobre lo corporal desde la alimentación, el ejercicio físico, los cuidados estéticos y la sexualidad, a fin de llenar el vacío existencial del **yo** basado en trabajo, producción y consumo. Subyace en todas estas visiones una crítica social potente y pertinente. ¿Qué, si no, es el arte?

BRODAR LA HISTÒRIA, ACOLLIR EL COS: L'ART TÈXTIL DE SANDRA MARCH

ELINA NORANDI

Historiadora i crítica d'art

De menuda cantava una cançó que em va ensenyar la meua àvia, era una d'aquelles lletres per a jugar al rogle que deia el següent: «Arroz con leche, me quiero casar/ con una señorita de San Nicolás/ que sepa coser, que sepa bordar/ que sepa abrir la puerta para ir a jugar (...)». Suppose que ara ja les xiquetes no canten aquelles coses, potser per aquest motiu, perquè no perceben cosir i bordar com una obligació carregosa és que, en l'actualitat, hi ha bastants artistes joves que es dediquen a aquestes feines. Afortunadament

ho fan amb altres significats, sentits carregats de reflexions rebels amb què elaboren un dels discursos més interessants de l'art contemporani: la relació del cos de dona amb estams i filatures, elements que sembla hagen sigut –de múltiples maneres– una prolongació de nosaltres des de temps paleolítics. A aquesta tasca es consagra, entre moltes altres dedicacions, l'artista multidisciplinària Sandra March.

Amb els seus treballs en fibres i teixits aquesta artista s'entrellaça a una genealogia de creadores

BORDAR LA HISTORIA, ACOGER EL CUERPO: EL ARTE TEXTIL DE SANDRA MARCH

ELINA NORANDI

Historiadora y crítica de arte

De pequeña cantaba una canción que me enseñó mi abuela, era una de esas letras para jugar al corro que decía lo siguiente: “Arroz con leche, me quiero casar/ con una señorita de San Nicolás/ que sepa coser, que sepa bordar/ que sepa abrir la puerta para ir a jugar (...)”. Supongo que ahora ya las niñas no cantan esas cosas, tal vez por este motivo, por el que no perciben el coser y el bordar como una obligación farragosa es que, en la actualidad, hay bastantes artistas jóvenes que se dedican a estas labores. Afortunadamente lo hacen

con otros significados, sentidos cargados de reflexiones rebeldes con los cuales elaboran uno de los discursos más interesantes del arte contemporáneo: la relación del cuerpo de mujer con estambres e hiladuras, elementos que parece hayan sido –de múltiples maneras– una prolongación de nosotras desde tiempos paleolíticos. A esta tarea se consagra, entre otras muchas dedicaciones, la artista multidisciplinaria Sandra March.

Con sus trabajos en fibras y tejidos esta artista se entrelaza a una

tèxtils que, al nostre país, forma una genuïna trama d'obres que parlen de les infinites maneres d'estar en el món sent dona. Podríem començar, per marcar-ne un inici, amb Maria Assumpció Raventós (Sant Sadurní d'Anoia, 1930) qui amb els seus grans tapissos, plens de nusos, relleus, serrells i esflagarsats –i que amb freqüència són monocromàtics però multitonals–, evoca paisatges, elements naturals o moments del dia, per exemple. Ella, igual que Aurèlia Muñoz (Barcelona, 1926-2011), va partir de superfícies més o menys planes fins a arribar al que podríem dir escultures tèxtils. Muñoz es va servir del macramé, els tapissos, el *patchwork* i els brodats per a crear una obra d'una força visual intensa i misteriosa. També Marga Ximénez (Barcelona, 1950) va transitar la senda des dels tapissos a l'escultura i, en els últims anys, fa peces tridimensionals que tenen com a característica comuna estar executades utilitzant com a materials roba de llar usada pròpia (llençols, draps de cuina, cobertors... fins i tot, matalassos) o del seu entorn familiar. D'aquesta manera, l'artista parla de la història de les dones de la seua família, que el seu esdevenir pot simbolitzar sense cap inconvenient, la història de totes les dones la vida de les quals ha estat vinculada al brodat d'aixovars, la provisió de roba de llit, la rentada i el

planxat d'aquestes peces, etc. Teresa Lanceta (Barcelona, 1951), per part seua, duu a terme investigacions complexes per a muntar instal·lacions en què els tapissos, les catifes, la costura, etc. tenen un protagonisme central. Inspirada en els treballs de tribus ancestrals i en l'abstracció del segle XX, la seua obra ens remet a moviments diferents de les avantguardes, mentre reivindica el treball manual i l'art popular.

És cert que, si continuem endinsant-nos en el temps passat, ens trobarem amb Remedios Varo (Anglès, 1908 – Ciutat de Mèxic, 1963), qui en la seua pintura ja va indagar en els vincles que ser dona té amb les agulles i els fils i la importància radical que les feines de teixit i costura exerceixen en les tasques de cura, bàsiques per al desenvolupament de la vida i el funcionament de la societat. Remedios Varo, en la seua pintura, va articular una àmplia iconografia tèxtil amb abundants significats susceptibles de múltiples lectures¹. A més Varo, en algunes de les seues imatges, va introduir un component no gaire habitual en la seua època: l'ús de l'humor com una eina per a

---

1 Per exemple, les obres *Tailleur pour dames* (1957), *Mimetismo* (1960) o *Bordando el manto terrestre* (1961).

genealogía de creadoras textiles que, en nuestro país, conforma una genuina trama de obras que hablan de las infinitas maneras de estar en el mundo siendo mujer. Podríamos, por marcar un inicio, comenzar con Maria Assumpció Raventós (Sant Sadurní d'Anoia, 1930) quien con sus grandes tapices, colmados de nudos, relieves, flecos y deshilachados -y que con frecuencia son monocromáticos pero multitonales-, evoca paisajes, elementos naturales o momentos del día, por ejemplo. Ella, igual que Aurèlia Muñoz (Barcelona, 1926-2011), partió de superficies más o menos planas hasta llegar a lo que podríamos llamar esculturas textiles. Muñoz se sirvió del macramé, los tapices, el *patchwork* y los bordados para crear una obra de una fuerza visual intensa y misteriosa. También Marga Ximenez (Barcelona, 1950) transitó la senda desde los tapices a la escultura y, en los últimos años, realiza piezas tridimensionales que tienen como característica común el estar ejecutadas utilizando como materiales ropa de hogar usada (sábanas, paños de cocina, colchas... incluso colchones) propia o de su entorno familiar. De esta manera, la artista habla de la historia de las mujeres de su familia, cuyo devenir puede simbolizar sin inconveniente alguno, la historia de todas las mujeres cuya vida ha estado

vinculada al bordado de ajuares, la provisión de ropa de cama, el lavado y planchado de estas prendas, etc. Teresa Lanceta (Barcelona, 1951), por su parte, lleva a cabo complejas investigaciones para montar instalaciones en las que los tapices, las alfombras, la costura, etc. tienen un protagonismo central. Inspirada en los trabajos de tribus ancestrales y en la abstracción del siglo XX, su obra nos remite a diferentes movimientos de las vanguardias, mientras reivindica el trabajo manual y el arte popular.

Cierto es que, si seguimos adentrándonos en el tiempo pasado, nos encontraremos con Remedios Varo (Anglès, 1908 – Ciudad de México, 1963), quien en su pintura ya indagó en los vínculos que el ser mujer tiene con las agujas e hilos y la importancia radical que las labores de tejido y costura desempeñan en las tareas de cuidado, básicas para el desarrollo de la vida y el funcionamiento de la sociedad. Remedios Varo, en su pintura, articuló una amplia iconografía textil con abundantes significados susceptibles de múltiples lecturas.¹ Además Varo, en algunas de sus imágenes, introdujo un componente no muy habitual en

---

¹ Por ejemplo, las obras *Tailleur pour dames* (1957), *Mimetismo* (1960) o *Bordando el manto terrestre* (1961).

desencadenar el pensament crític i desactivar llocs comuns i prejudicis.²

Molt de temps després, Sandra March segueix aquest camí. Filla d'una època on la creació artística i l'humor sovint són un tàndem, March sol xopar la seua obra d'ironia. En la seua obra *WTF?* – una brodatura sorprenent feta en col·laboració amb sa mare, Maria Pinell– l'artista tracta el tema del cos femení i els seus processos biològics. Per a dissertar sobre el cos March utilitza l'autoretrat, és a dir, part de si mateixa per a simbolitzar-nos a totes, anant del particular a l'universal. El desconcert, preocupació, sorpresa i les desenes d'emocions més que ens poden envair en els moments en què el nostre cos matern es fa present de manera explícita i indefugible (menstruació, pèrdues, dismenorrea, embaràs, part, avortaments, menopausa, etc.), és treballat a través del brodat, tan pacient, delicat i detallat que es pot contemplar com una autèntica composició pictòrica. Una cascada de flors roges fa de metàfora de la sang menstrual, i aquesta assimilació de significats no és una coincidència, ja que les flors han

sigut emprades per diverses artistes com una al·lusió als òrgans sexuals de la dona: Tina Modotti, Frida Kahlo, Georgia O'Keeffe o Judy Chicago, per exemple. Al mateix temps, s'esgrimeix un reconeixement a totes aquelles dones que, al llarg de la història, es van concentrar a brodar amb amorosa obstinació flors en tapets, tovalloles, tovallons, estovalles i tot tipus d'elements de l'aixovar. Aquests draps condensaven els anhels, i també les enyorances, de joves de vida projectada; que solien imbricar els elements florals amb les inicials dels noms, que remarcava la seua presència, la seua autoria i, sobretot, el cos que, al cap i a la fi, era el que es posava en el centre, el que havia iniciat el cicle matern i esperava un home que ho fera ple, un home que les seues inicials també, alguna vegada, havien de brodar-se al costat del propi, enllaçant-li una destinació, potser mai triat. L'obra brodada de Sandra March, amb el format d'estendard que li ha assignat, recorda el fascinant conte de Karen Blixen *La página en blanco*, aquell que s'inspira en els vells costums d'algunes famílies que penjaven com a rodabalcó els llençols tacats de sang, després de la nit de noces de les filles jovençanes.

Aquests draps brodats eren també vertaderes promeses de futurs incerts, perquè pensem en els

---

² Veure, per exemple: *Visita al cirujano plástico* (1960), *Vampiros vegetarianos* (1962) o *Banqueros en acción* (1964).

su época: el uso del humor como herramienta para desencadenar el pensamiento crítico y desactivar lugares comunes y prejuicios.²

Mucho tiempo después, Sandra March sigue este camino. Hija de una época donde la creación artística y el humor a menudo son un tándem, March suele empapar su obra de ironía. En su obra *WTF?* -una bordadura asombrosa realizada en colaboración con su madre, Maria Pinell- la artista aborda el tema del cuerpo femenino y sus procesos biológicos. Para disertar sobre el cuerpo March utiliza el autorretrato, es decir, parte de sí misma para simbolizarnos a todas, yendo de lo particular a lo universal. El desconcierto, preocupación, sorpresa y las decenas de emociones más que nos pueden invadir en los momentos en que nuestro cuerpo materno se hace presente de manera explícita e insoslayable (menstruación, pérdidas, dismenorrea, embarazo, parto, abortos, menopausia, etc.), es trabajado a través del bordado, tan paciente, delicado y detallado que se puede contemplar como una auténtica composición pictórica. Una cascada de flores rojas ejerce como metáfora de la sangre

menstrual, y esta asimilación de significados no es una coincidencia, ya que las flores han sido empleadas por diversas artistas como alusión a los órganos sexuales de la mujer: Tina Modotti, Frida Kahlo, Georgia O'Keeffe o Judy Chicago, por ejemplo. Al mismo tiempo se esgrime un reconocimiento a todas aquellas mujeres que, a lo largo de la historia, se concentraron en bordar con amoroso empeño flores en tapetes, toallas, servilletas, manteles y todo tipo de elementos de ajuar. Estos paños condensaban los anhelos, y también las añoranzas, de jóvenes de vida proyectada; que solían imbricar los elementos florales con las iniciales de sus nombres, remarcando su presencia, su autoría y, sobre todo, su cuerpo que, a fin de cuentas, era el que se ponía en el centro, el que había iniciado su ciclo materno y esperaba un hombre que lo hiciera pleno, un hombre cuyas iniciales debían también, alguna vez, bordarse junto al propio, enlazando a él un destino, quizás nunca elegido. La obra bordada de Sandra March, con el formato de estandarte que le ha asignado, recuerda al fascinante cuento de Karen Blixen "La página en blanco", aquel que se inspira en las viejas costumbres de algunas familias que colgaban como cubrebalcón las sábanas manchadas

---

² Ver, por ejemplo: *Visita al cirujano plástico* (1960), *Vampiros vegetarianos* (1962) o *Banqueros en acción* (1964).

aixovars no estrenats mai, que s'atresoraven durant anys en baguls tancats; teixits que, fent olor de lavanda i naftalina, esgroguëien mentre les propietàries continuaven esperant un marit que mai arribava i que avui, de vegades, trobem arraconats en diversos antiquaris³. Aquestes dones arribaven a la menopausa sense haver aconseguit ser el que d'elles s'esperava i s'enfrontaven al climateri, de manera vergonyant i callada. I, és precisament ací, en aquest tema, on l'artista posa l'èmfasi en mostrar dues obres bellíssimes: uns tapets de fil blanc, fets a ganxet, en què es pot llegir "menopausa" i "acalorades", respectivament. Així, March està col·locant el focus en una de les grans qüestions que l'art feminista té pendent de reivindicar i és, per això, que ací trobem una originalitat brillant: Què passa amb les dones en el període final del nostre cos reproductiu? Què ocorre amb les calors que ens atabalen i no ens deixen agafar el son, amb els nostres alts i baixos hormonals? Què esdevé quan comencem a veure tots els canvis, quasi diaris, que la falta de diverses substàncies produeix en la

---

3 És àmpliament coneguda la història de com una famosa botiga barcelonina, especialitzada en indumentària d'època, va adquirir dos baguls d'aixovar de núvia pertanyents a dues ancianes burgeses que mai es van casar. Els baguls van ser venuts a la productora de la pel·lícula *Titanic* (1997) i les peces lluides per les actrius del film.

nostra pell, en les nostres formes? Avui, gràcies a moltes artistes visuals que van prendre la davantera, és freqüent escoltar reivindicacions al voltant de la regla, la gestació i el part, en l'àmbit politicoeconòmic, i assistir a la visibilitat d'aquests processos en la publicitat i els mitjans de comunicació. No obstant això, encara està pendent que les dones menopàusiques o postmenopàusiques ens fem presents, amb la nostra evolució biològica; i vindiquem la bellesa dels cossos, la sexualitat activa i el desig desbordant, un desig tan fresc com una cascada de flors roges que es desprenen del nostre sexe. Sandra March, novament ens meravella amb el seu indiscutible talent, parla del que és urgent i necessari i deixa clar que el cos matern no és només aquell que gesta i pareix, sinó tot cos sexual en femení, que durant tot el seu recorregut vital porta amb si aquesta possibilitat ineludible. En les necessàries paraules de la poeta Belén Reyes: «SOY UNA MUJER/ ni más ni menos/ sin un hijo fuera/sin un hijo dentro (...)».

El fet que l'artista i sa mare col·laboren en l'execució d'aquestes peces tampoc és un fet casual, sinó que forma part del complex procés creatiu, altament intel·lectual, de Sandra March. La transmissió de sabers, d'experiència i l'elaboració

de sangre, después de la noche de bodas de sus hijas recién casadas. Estos paños bordados eran también verdaderas promesas de futuros inciertos, pues pensemos en los ajuares no estrenados jamás, que se atesoraban durante años en baúles cerrados; tejidos que, oliendo a lavanda y naftalina, amarilleaban mientras sus dueñas continuaban aguardando un marido que nunca llegaba y que hoy, a veces, encontramos arrinconados en diversos anticuarios.³ Estas mujeres arribaban a la menopausia sin haber logrado ser lo que de ellas se esperaba y se enfrentaban al climaterio, de manera vergonzante y callada. Y, es precisamente aquí, en este tema, donde la artista pone el énfasis al mostrar dos obras bellísimas: unos tapetes de hilo blanco, realizados a ganchillo, en los que se puede leer “menopausia” y “sofocos”, respectivamente. Así, March está colocando el foco en una de las grandes cuestiones que el arte feminista tiene pendiente de reivindicar y es, por esto, que aquí encontramos una brillante originalidad: ¿Qué sucede con

las mujeres en el período final de nuestro cuerpo reproductivo? ¿Qué ocurre con los calores que nos agobian y no nos dejan conciliar el sueño, con nuestros altibajos hormonales? ¿Qué acontece cuándo comenzamos a ver todos los cambios, casi diarios, que la falta de diversas sustancias produce en nuestra piel, en nuestras formas? Hoy, gracias a muchas artistas visuales que tomaron la delantera, es frecuente escuchar reivindicaciones en torno a la regla, la gestación y el parto, en el ámbito político-económico, y asistir a la visibilidad de estos procesos en la publicidad y los medios de comunicación. No obstante, aún está pendiente que las mujeres menopáusicas o posmenopáusicas nos hagamos presentes, con nuestra evolución biológica; y vindiquemos la belleza de nuestros cuerpos, nuestra sexualidad activa y nuestro desbordante deseo, un deseo tan fresco como una cascada de flores rojas desprendiéndose de nuestro sexo. Sandra March, nuevamente nos maravilla con su indiscutible talento, hablando de lo que es urgente y necesario y dejando claro que el cuerpo materno no es sólo aquel que gesta y pare, sino todo cuerpo sexuado en femenino, que durante todo su recorrido vital lleva consigo esta ineludible posibilidad. En las precisas palabras de la poeta Belén

---

3 Es sobradamente conocida la historia de cómo una famosa tienda barcelonesa, especializada en indumentaria de época, adquirió dos arcones de ajuar de novia pertenecientes a dos ancianas burguesas que nunca se casaron. Los arcones fueron vendidos a la productora de la película “Titanic” (1997) y las prendas lucidas por las actrices del film.

d'una genealogia femenina que ens atorgue una justa mesura d'estar en el món, estan en el centre del discurs d'aquestes obres. Com també ho està en l'excel·lent llibre d'artista *Oració a Santa Àgata*⁴ o en la peça, plena d'humor, *Born this way* (2021), una al·lusió al tema de Lady Gaga, que és un cant a la mateixa autoafirmació i que, com tot himne ens ompli d'efervescència de llibertat amb tota la càrrega d'alegria que aquesta sol implicar.⁵

---

4 Tampoc és una casualitat que Santa Àgata (o Santa Àgueda) siga la santa patrona de les infermeres, una professió basada en les tasques de les cures del cos. Al fil d'aquesta peça de Sandra March es podria citar l'obra de Melissa Weiman *St. Agatha's Grief* (1996), que tracta sobre el tema del càncer de mama, sentit bastant treballat en relació a aquesta santa.

5 Altres textos moderns on es narra l'estat pletòric que provoca la reafirmació personal podrien ser les cançons "I Am What I Am" (1983) interpretada per Gloria Gaynor o "¿A quién le importa?" (1986) del grup Alaska y Dinarama. No obstant això, la poeta argentina Alfonsina Storni en la seua poesia "¿Qué diría?" (1918) escrivia el següent: "Qué diría la gente, recortada y vacía, / Si en un día fortuito, por ultrafantasia, / Me tiñera el cabello de plateado y violeta, / Usara peplo griego, cambiara la peineta / Por cintillo de flores: miosotis o jazmines, / Cantara por las calles al compás de violines, / o dijera mis versos recorriendo las plazas, / Libertado mi gusto de vulgares mordazas? / ¿Irían a mirarme cubriendo las aceras? / ¿Me quemarían como quemaron hechiceras? / ¿Campanas tocarían para llamar a misa? / En verdad que pensarlo me da un poco de risa". Demostrant que la qüestió tractada per Sandra March sempre ha preocupat les dones ja que la pressió constant que la societat fa sobre les nostres identitats és una de les conseqüències principals, potser una de les bases, de l'estructura patriarcal.

Aquesta pulsio de vida que March ens transmet en transfigurar el cos en notes musicals, i que podem sentir com a pròpia en veure-la fer piruetes, tombarelles, surar, saltar... ens permet reconèixer la plasmació de la felicitat íntima i irremplaçable que ens canvia per sempre la vida i la nostra manera de ser, el gaudi que produeix l'acceptació del cos i començar a estimar-lo. Moment d'epifania en el qual totes, per fi, reconeixem i estimem l'obra de creació materna. Instant radiant de ruptura personal amb l'estructura patriarcal.

Reyes: “SOY UNA MUJER/ ni más ni menos/ sin un hijo fuera/sin un hijo dentro (...).”

El hecho de que la artista y su madre, colaboren en la ejecución de estas piezas tampoco es un hecho casual, sino que forma parte del complejo proceso creativo, altamente intelectual, de Sandra March. La transmisión de saberes, de experiencia y la elaboración de una genealogía femenina que nos otorgue una justa medida de estar en el mundo, están en el centro del discurso de estas obras. Como también lo está en el excelente libro de artista *Oración a Santa Ágata*⁴ o en la pieza, llena de humor, *Born this way* (2021), una alusión al tema de Lady Gaga, que es un canto a la propia autoafirmación y que, como todo himno nos llena de efervescencia de libertad con toda la carga de alegría que esta suele comportar.⁵ Esta pulsión de vida que

---

4 Tampoco es una casualidad que Santa Ágata (o Santa Águeda) sea la santa patrona de las enfermeras, una profesión basada en las tareas de los cuidados del cuerpo. Al hilo de esta pieza de Sandra March se podría citar la obra de Melissa Weiman *St. Agatha's Grief* (1996), que trata sobre el tema del cáncer de mama, sentido bastante trabajado en relación a esta santa.

5 Otros textos modernos donde se narra el estado pletórico que provoca la reafirmación personal podrían ser las canciones “I Am What I Am” (1983) interpretada por Gloria Gaynor o “¿A quién le importa?” (1986) del grupo Alaska y Dinarama. Sin embargo, la poeta argentina Alfonsina Storni en su poesía

March nos transmite al transfigurar su cuerpo en notas musicales, y que podemos sentir como propia al verla hacer piruetas, volteretas, flotar, saltar... nos permite reconocer la plasmación de la felicidad íntima e irremplazable que nos cambia por siempre la vida y nuestra manera de ser, el goce que produce la aceptación de nuestro cuerpo y el comenzar a amarlo. Momento de epifanía en el que todas, por fin, reconocemos y amamos la obra de creación materna. Instante radiante de ruptura personal con la estructura patriarcal.

“¿Qué diría” (1918) escribía lo siguiente: “¿Qué diría la gente, recortada y vacía,/Si en un día fortuito, por ultrafantasía,/Me tiñera el cabello de plateado y violeta,/ Usara pepló griego, cambiara la peineta/Por cintillo de flores: miosotis o jazmines,/Cantara por las calles al compás de violines,/O dijera mis versos recorriendo las plazas,/Libertado mi gusto de vulgares mordazas?/¿Irían a mirarme cubriendo las aceras?/¿Me quemarían como quemaron hechiceras?/¿Campanas tocarían para llamar a misa?/En verdad que pensarlo me da un poco de risa.” Demostrando que la cuestión tratada por Sandra March siempre ha preocupado a las mujeres ya que la constante presión que la sociedad ejerce sobre nuestras identidades es una de las principales consecuencias, tal vez una de las bases, de la estructura patriarcal.

EL COS EXQUISIT PRESENTACIÓ I DISSECCIÓ D'AGRAÏMENTS

SANDRA MARCH

Artista multidisciplinària, dissenyadora i educadora

En l'exposició «El cos exquisit» es va presentar una selecció d'obres sobre el cos interpretat com un binomi biologia/biografia, que funcionaven a manera d'eixos temàtics i que van vertebrar l'espai expositiu en cinc seccions.

En el primer àmbit es proposava un qüestionament sobre el cos a partir d'obres que el problematitzaven; en el segon s'abordaven els conceptes d'autoimatge i acceptació subratllant com es veuen influenciats per l'educació, la història i la cultura; el tercer espai estava dedicat al dolor,

una experiència intrínseca i inevitable difícil d'entendre i de conceptualitzar; el quart girava entorn del tema de les cicatrius, marques que ens individualitzen i que narren la història de cada cos; en l'últim àmbit es mostraven unes màscares que representaven aquesta sèrie de personatges que creem per a adaptar-nos a les circumstàncies que vivim i amb qui ens relacionem

D'una manera semblant al que succeeix quan juguem al cadàver exquisit (al qual al·ludeix el títol de la mostra), aquesta exposició és

EL CUERPO EXQUISITO PRESENTACIÓN Y DISECCIÓN DE AGRADECIMIENTOS

SANDRA MARCH

Artista multidisciplinar, diseñadora y educadora

En la exposición *El cuerpo exquisito* se presentaron una selección de obras sobre el cuerpo interpretado como un binomio Biología-Biografía, que funcionaban a modo de ejes temáticos y que vertebraron el espacio expositivo en cinco secciones.

En el primer ámbito se proponía un cuestionamiento acerca del cuerpo a partir de obras que lo problematizaban; en el segundo se abordaban los conceptos de autoimagen y aceptación subrayando cómo se ven influenciados por la educación, la historia y la cultura; el tercer es-

pacio estaba dedicado al dolor, una experiencia intrínseca e inevitable difícil de entender y conceptualizar; el cuarto giraba en torno al tema de las cicatrices, marcas que nos individualizan y que cuentan la historia de cada cuerpo; en el último ámbito se mostraban unas máscarillas que representaban esa serie de personajes que creamos para adaptarnos a las circunstancias que vivimos y con quién nos relacionamos.

De una manera parecida a lo que sucede cuando jugamos al Cadáver Exquisito (al que alude el título de

producte de la participació d'un conjunt de persones. Començant pel Museu de la Universitat d'Alacant, una de les primeres institucions que va creure en el meu treball quan vaig decidir dedicar-me a l'art, que va acceptar la proposta de fer una exposició, i em va oferir el seu suport durant més d'un any de treball que va acabar amb una fatigosa setmana de muntatge en *família*, amb l'equip tècnic, auxiliars, fusters, personal de neteja i experts en didàctica. A totes elles, ells (Sofia, David, Bernabé, Reme, Stefano, Javier, Miguel, ...) i al Vicerectorat de Cultura, Esport i Extensió Universitària de la Universitat, el meu més sincer agraïment per tot el seu suport i per donar-me l'oportunitat de fer arribar el meu treball al públic.

També la van construir amistats i família; acompanyant-me en el dia a dia, compartint i, a vegades, patint

el treball artístic. El meu company de vida, David, que em dona suport incansablement, corregeix els meus textos, fa d'ajudant, de crític o de fotògraf. La meua benvolguda amiga Irene, l'assistent que s'arromanga sense que li ho demanen i destina el seu temps de vacances a fer cotilles i vídeos; i a la meua idolatrada mare, coautora d'algunes de les peces, que participa incondicionalment i infatigablement de les meues propostes. A ell i a elles, us estime.

No vull acabar aquests agraïments sense esmentar a Elina Norandi, suport constant al llarg de la meua trajectòria artística, i a Catalina lliescu, vicerectora de Cultura, Esport i Extensió Universitària, a qui agraïsc la seua meravellosa presentació per a la inauguració.

la muestra), esta exposición es producto de la participación de un conjunto de personas. Empezando por el Museo de la Universidad de Alicante, una de las primeras instituciones que creyó en mi trabajo cuando decidí dedicarme al arte, que aceptó la propuesta de hacer una exposición, y me brindó su apoyo durante más de un año de trabajo que acabó con una fatigosa semana de montaje en *familia*, con el equipo técnico, auxiliares, carpinteros, personal de limpieza y expertos en didáctica. A todas ellas, ellos (Sofía, David, Bernabé, Reme, Stefano, Javier, Miguel, ...) y al Vicerrectorado de Cultura, Deporte y Extensión Universitaria de la Universidad, mi más sincero agradecimiento por todo su apoyo y por darme la oportunidad de hacer llegar mi trabajo al público.

También la construyeron amistades y familia; acompañándome en el día a día, compartiendo y, a veces, sufriendo el trabajo artístico. Mi compañero de vida David, quien me apoya incansablemente, corrige mis textos, hace de ayudante, de crítico o de fotógrafo. Mi querida amiga Irene, *la assistant* que se arremanga sin que se lo pidan y destina su tiempo de vacaciones a hacer corsés y vídeos; y a mi idolatrada madre, coautora de algunas de las piezas, quien participa incondicional e infatigablemente de mis propuestas. A él y a ellas, *us estimo*.

No quiero terminar estos agradecimientos sin mencionar a Elina Norandi, apoyo constante a lo largo de mi trayectoria artística, y a Catalina Iliescu a quién le agradezco su maravillosa presentación para la inauguración.

SOFALOS

PERFORMANCE

PERFORMANCE

EL CUERPO EXQUISITO

* SANDRA MARCH *

I. QÜESTIONAMENT

I. CUESTIONAMIENTO

Qüestionar és posar en dubte el que sembla acceptar-se. Per a fer aquest exercici de reflexió l'artista proposava a manera d'introducció obres que problematitzaban el cos:

. Qüestionament de la sexualització del cos: *Oració a santa Àgata*

. Qüestionament de l'objectivació del cos: *Què em pose?*

. Qüestionament de la idealització del cos: *Born this way*

. Qüestionament dels processos biològics i naturals del cos: *WTF*

Cuestionar es poner en duda lo que parece aceptarse. Para hacer este ejercicio de reflexión la artista proponía a modo de introducción obras que problematizaban el cuerpo:

. Cuestionamiento de la sexualización del cuerpo: *Oración a Santa Ágata*

. Cuestionamiento de la objetivación del cuerpo: *¿Qué me pongo?*

. Cuestionamiento de la idealización del cuerpo: *Born this way*

. Cuestionamiento de los procesos biológicos y naturales del cuerpo: *WTF*

. QÜESTIONAMENT ✪
. CUESTIONAMIENTO

OPITA
KALIT-2

OPITA
KALIT-2

STRENGTH

NEURPAUS??

ORACIÓ A SANTA ÀGATA

«Águeda que no quisiste a los dioses adorar en prueba de tu constancia las tetas te han de cortar. Y le respondió la Santa con afectuo singular: Que cuerten por donde quieran que cuerten si han de cuertar. Y le cortaron las tetas como aquel que cuerta el pan.»

Recollit de José María De Cossio

Al llarg de la història, una perspectiva androcèntrica s'ha apropiat del significat del cos i la sexualitat de les dones, i li ha transferit valors i simbolismes que transcendeixen la relació personal de la dona amb el seu mateix cos. Els pits s'han entès des de la dicotomia del “pit bo”, relacionat amb la nutrició, la maternitat, la vida i la fertilitat, i el “pit dolent” relacionat amb la seducció, la perversió, l'objecte de desig i el pecat. La dona des d'aquesta perspectiva només pot ser santa-mare o puta-ramera. Santa Àgata, una dona a qui van tallar els pits com a càstig per no voler

sotmetre's als desitjos d'un home, encarna de manera metafòrica, aquesta pèrdua del significat dels pits des d'una òptica feminista.

L'obra mostra una seqüència que il·lustra el procés de pèrdua i recuperació dels pits femenins. Part de la imatge d'unes mamelles amb una aparença que segueixen l'estereotip, que a poc a poc es desdibuixen, pateixen un punt d'inflexió i acaben mostrant-se d'una forma no normativa. Es reconquereix el cos que deixa de ser subjecte d'objectivació i de silenci.

Llibre d'artista

Edició signada de tres exemplars

Escàner i impressió digital

Castellà

Paper fotogràfic de 230 gr

Enquadernació en acordió

8 pàgs.

46 x 30 x 2 cm

2015

ORACIÓN A SANTA ÁGATA

«Agueda que no quisiste a los dioses adorar en prueba de tu constancia las tetas te han de cortar. Y le respondió la Santa con afecto singular: Que cuerten por donde quieran que cuerten si han de cuertar.

Y le cortaron las tetas como aquel que cuerta el pan.»

Recogido de José María De Cossio

A lo largo de la historia, una perspectiva androcéntrica se ha apropiado del significado del cuerpo y la sexualidad de las mujeres, transfiriéndole valores y simbolismos que trascienden la relación personal de la mujer con su propio cuerpo. Los pechos se han entendido desde la dicotomía del “pecho bueno”, relacionado con la nutrición, la maternidad, la vida y la fertilidad, y el “pecho malo” relacionado con la seducción, la perversión, el objeto de deseo y el pecado. La mujer desde esta perspectiva sólo puede ser santa-madre o puta-ramera. Santa Ágata, una mujer a la que le cortaron los pechos como castigo por no

querer someterse a los deseos de un hombre, encarna de forma metafórica, esta pérdida del significado de lo pechos desde una óptica feminista.

La obra muestra una secuencia que ilustra el proceso de pérdida y recuperación de los pechos femeninos. Parte de la imagen de unos senos con una apariencia que siguen el estereotipo, que poco a poco se van desdibujando, sufren un punto de inflexión y acaban mostrándose de forma no normativa. Se reconquista el cuerpo que deja de ser sujeto de objetivación y de silencio.

Libro de artista

Edición firmada de tres ejemplares

Escáner e impresión digital

Castellano

Papel fotográfico de 230 gr

Encuadernación en acordeón

8 pp.

46 x 30 x 2 cm

2015

I. QÜESTIONAMENT
I. CUESTIONAMIENTO

I. QÜESTIONAMENT

1. Què és el qüestionament?

2. Per què és important el qüestionament?

3. Quins són els tipus de qüestionament?

4. Com es realitza el qüestionament?

5. Quins són els errors més comuns en el qüestionament?

6. Com es pot evitar el qüestionament?

7. Quins són els beneficis del qüestionament?

8. Quins són els riscos del qüestionament?

9. Quins són els factors que influeixen en el qüestionament?

10. Quins són els passos per realitzar un qüestionament?

11. Quins són els criteris per seleccionar les preguntes?

12. Quins són els criteris per seleccionar els respondents?

13. Quins són els criteris per seleccionar el mètode de qüestionament?

14. Quins són els criteris per seleccionar el moment de qüestionament?

15. Quins són els criteris per seleccionar el lloc de qüestionament?

16. Quins són els criteris per seleccionar el llenguatge del qüestionament?

17. Quins són els criteris per seleccionar el format del qüestionament?

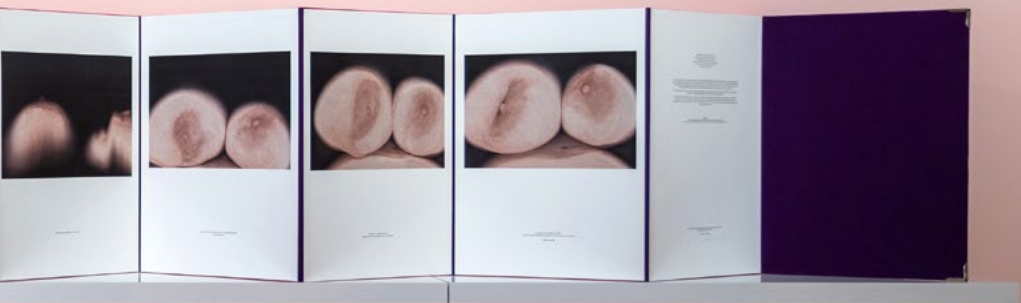
18. Quins són els criteris per seleccionar el nombre de preguntes?

19. Quins són els criteris per seleccionar el nombre de respostes?

20. Quins són els criteris per seleccionar el nombre de respostes correctes?

OPITA
SANTA

ORACIÓ A SANTA ÀGATA

*Santa Àgata la bondadosa, escolta la
nostra queixa,
la de milions de dones a les quals ens
van robar les mamelles
dient-nos que eren la seducció,
la perversió i el pecat,
ara la nutrició, la fertilitat i la vida.
Tu que vas ser mutilada per no sotmetre't,
deslliura'ns del fals dubte de saber si som
santes mares o putes.
Ajuda'ns a recuperar les mamelles,
perquè mai més se silencien o siguen
només objecte.
Neteja'ns el camí de pagerols/es
com també nosaltres intentem allunyar-nos
de dement i masclistes.
Llibertat.*

ORACIÓN A SANTA ÁGATA

*Santa Ágata la bondadosa, escucha
nuestra queja;
la de millones de mujeres a las que nos
robaron las tetas,
diciéndonos ahora que eran la seducción,
la perversión y el pecado,
ahora la nutrición, la fertilidad y la vida.
Tú que fuiste mutilada por no someterte,
líbranos de la falsa duda de saber si somos
santas madres o putas ramera.
Ayúdanos a recuperar las tetas,
para que nunca más se silencien
o sean sólo objeto.
Límpianos el camino de catet@s
así como nosotras intentamos apartarnos
de dementes y machistas.
Libertad.*

BORN THIS WAY

Adaptació corporal de fragments de partitura per a veu

Al llarg de la història, l'art ha representat el cos femení quasi sempre com un objecte passiu i seguint els cànons de bellesa de cada època. Ací s'escenifica un subjecte femení en moviment, actiu i gojós, amb el qual es reinterpreta un fragment de la partitura de la cançó de Lady Gaga "Born this way", amb el cos de l'artista com a notes musicals. Es tracta d'un conjunt d'autoretrats perquè una nota autobiogràfica és la desencadenant de l'obra. Sandra March compta:

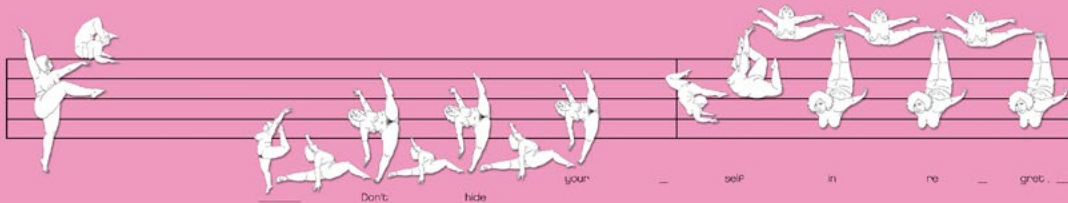
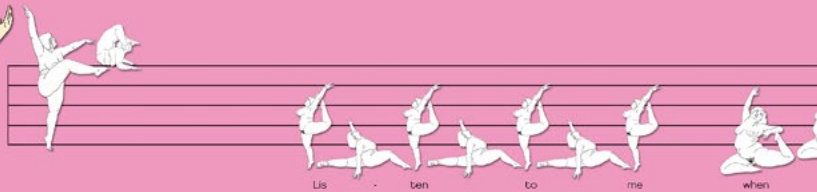
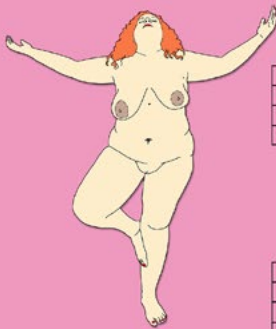
"Fa alguns anys, una persona que acabava de conèixer, va preguntar a una amiga en comú si jo era feliç, si podia ser feliç sent grossa. En el seu moment, m'hi vaig irritar molt. He tardat molt de temps a entendre el que aquella pregunta tancava. La nostra societat classista, masclista, edadista, racista i gordofòbica assenyala i imposa una forma vàlida d'existir: home, blanc, heterosexual, ric, jove, bonic i prim. Si eres dona la teua validesa és menor, però igual has d'ajustar-te a totes les altres pautes que imposa el cànon. Principalment, importa ser bonica, fet que equival a estar prima. Fora d'aquesta normativitat, ens han fet creure que no es pot ser feliç i tenir una vida plena. Canviem la cançó?"

BORN THIS WAY

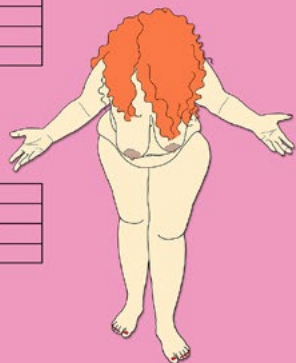
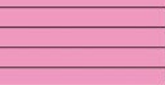
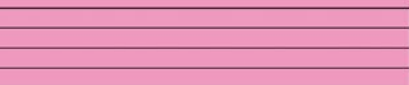
Adaptación corporal de fragmentos de partitura para voz

A lo largo de la historia el arte ha representado el cuerpo femenino casi siempre como un objeto pasivo y siguiendo los cánones de belleza de cada época. Aquí se escenifica un sujeto femenino en movimiento, activo y gozoso, con el que se reinterpreta un fragmento de la partitura de la canción de Lady Gaga “Born this way”, con el cuerpo de la artista como notas musicales. Se trata de un conjunto de autorretratos porque una nota auto-biográfica es la desencadenante de la obra. Sandra March cuenta:

“Hace algunos años, una persona que acababa de conocer, le preguntó a una amiga en común si yo era feliz, si podía ser feliz siendo gorda. En su momento me irrité mucho. He tardado mucho tiempo en entender lo que esa pregunta encerraba. Nuestra sociedad clasista, machista, edadista, racista y gordofóbica señala e impone una forma válida de existir: hombre, blanco, heterosexual, rico, joven, guapo y delgado. Si eres mujer tu validez es menor, pero igual debes ajustarte a todas las demás pautas que impone el canon. Principalmente importa ser guapa, lo que equivale a estar delgada. Fuera de esta normatividad, nos han hecho creer que no se puede ser feliz y tener una vida plena. ¿Cambiamos la canción?”

Dibuix
Impressió digital
120 x 120 cm
2021

Dibujo
Impresión digital
120 x 120 cm
2021

WTF?

Treball en col·laboració entre l'artista i la seua mare, Maria Pinell, iniciat a distància durant el confinament l'any 2020. Consta de diferents peces realitzades amb ganxet i brodat que aborden el tema de la menopausa, un procés biològic i natural en la vida de les dones que s'obvia, es banalitza i que moltes vegades es tracta com una malaltia.

D'una banda, es presenta una peça amb una figura femenina que interpella al seu cos sobre els seus cicles amb una imprecació; per un altre, dos tapets amb paraules brodades emmarquen la temàtica.

WTF?

Trabajo en colaboración entre la artista y su madre, Maria Pinell, iniciado a distancia durante el confinamiento en el año 2020. Consta de diferentes piezas realizadas con ganchillo y bordado que abordan el tema de la menopausia, un proceso biológico y natural en la vida de las mujeres que se obvia, se banaliza y que muchas veces se trata como una enfermedad.

Por un lado, se presenta una pieza con una figura femenina que interpela a su cuerpo acerca de sus ciclos con una imprecación; por otro, dos tapetes con palabras bordadas enmarcan la temática.

Brodat i tapets de punt de ganxo
Tela i fils
101 x 49 cm
2022

Bordado y tapetes de ganchillo
Tela e hilos
101 x 49 cm
2022

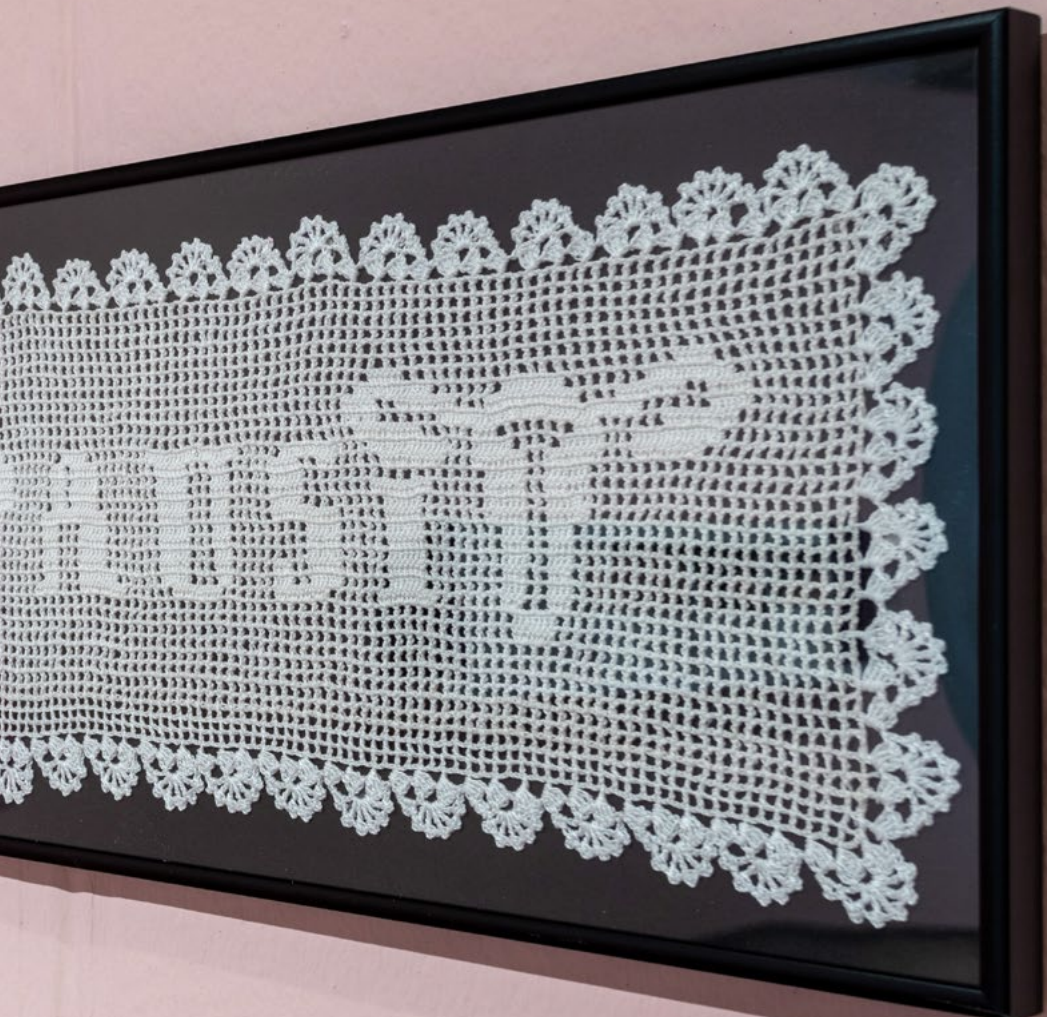

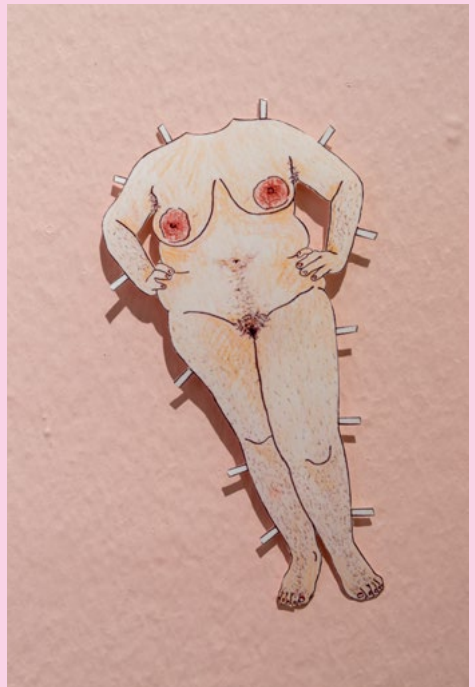
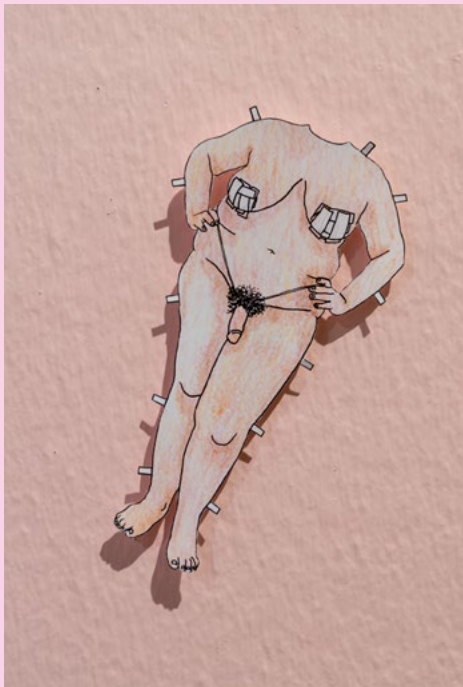

QUÈ EM POSE?

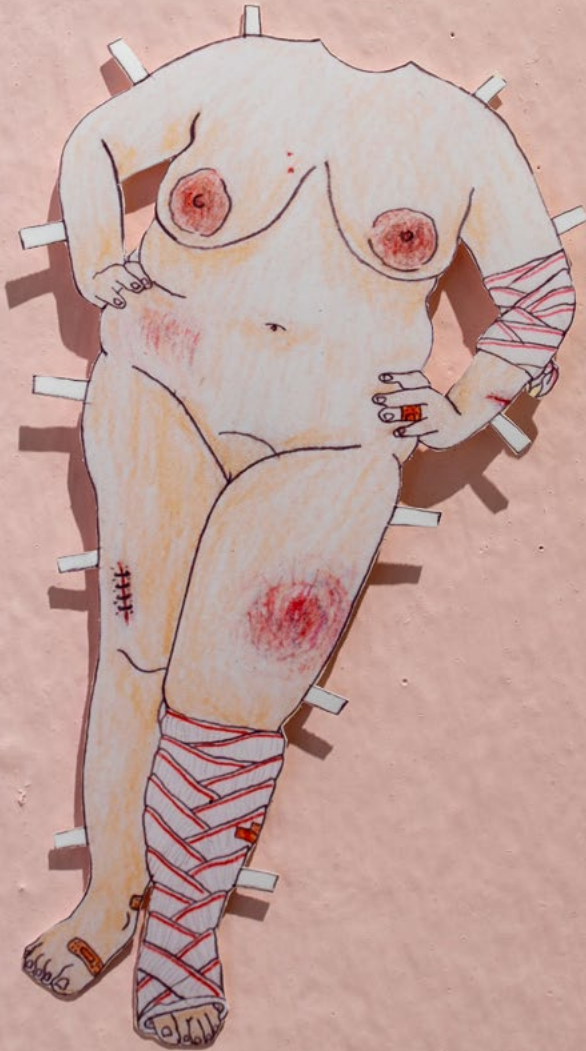
La pell és el nostre recobriment corporal, un òrgan dinàmic i en constant canvi, un vestit biològic que ens protegeix de la llum, del fred, de la calor, i actua com a barrera entre l'organisme i l'entorn. També com els vestits que canvien amb les modes i amb les estacions, la nostra pell pateix transformacions i la podem intervenir per a crear una col·lecció a l'altura de les de signatures d'alta costura.

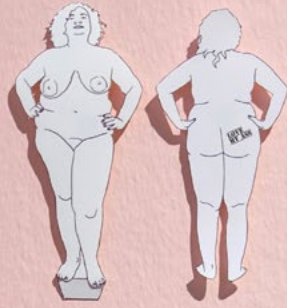
¿QUÉ ME PONGO?

La piel es nuestro recubrimiento corporal, un órgano dinámico y en constante cambio, un vestido biológico que nos protege de la luz, del frío, del calor, y actúa como barrera entre el organismo y el entorno. También como los vestidos que cambian con las modas y con las estaciones, nuestra piel sufre transformaciones y la podemos intervenir, para crear una colección a la altura de las de firmas de alta costura.

Retallable de nines
Impressió digital
22 x 49 cm
2013

Recortable de muñecas
Impresión digital
22 x 49 cm
2013

EXTRA!

vestido de macho

vestido de piel XXL

Pinches adhesivos

II. AUTOIMATGE I ACCEPTACIÓ

II. AUTOIMAGEN Y ACEPTACIÓN

Un disseny de paper de paret amb versions del tema de la lliçó d'anatomia i una escultura-autoretrat ens conviden a reflexionar sobre la nostra autoacceptació -com veiem, jutgem, volem, odiam el nostre cos- mentre s'assenyala com influeix en la nostra autoimatge l'educació, la història i la cultura.

Un diseño de papel de pared con versiones del tema de la 'Lección de Anatomía' y una escultura-autorretrato, nos invitan a reflexionar sobre nuestra autoaceptación -cómo vemos, juzgamos, queremos, odiamos a nuestro cuerpo-, mientras se señala cómo influye en nuestra autoimagen la educación, la historia y la cultura.

PROJECTE ANATÒMICA

Lib. III. La Venus anatòmica, cos del desig

Per a l'elaboració d'aquesta obra s'han mesclat dues interpretacions: les de les Venus anatòmiques -escultures extremadament realistes de cossos femenins idealitzats formades per parts movibles que permetien accedir i observar l'interior del cos- i les de les Venus paleolítiques -figuretes grassonetes i ventrudes, suposadament símbols de fertilitat, abundància, seguretat, èxit i benestar-.

L'escultura es proposa com una figura de la bona sort, com un contenidor en el qual dipositar els nostres desitjos, frustracions, anhels, ànsies i inseguretats corporals i que ens ajuda a reflexionar sobre el nostre autoconcepte i autoestima.

Escultura
Cartó pedra
159 x 82 x 59 cm
2011

PROYECTO ANATÓMICA

Lib. III. La Venus anatómica, cuerpo del deseo

Para la elaboración de esta obra se han mezclado dos interpretaciones: las de las Venus anatómicas -esculturas extremadamente realistas de cuerpos femeninos idealizados, formadas por partes movibles que permitían acceder y observar el interior de su cuerpo-, y las de las Venus paleolíticas -figuritas rollizas y orondas, supuestamente símbolos de fertilidad, abundancia, seguridad, éxito y bienestar-.

La escultura se propone como una figura de la buena suerte, como un contenedor en el que depositar nuestros deseos, frustraciones, anhelos, ansias e inseguridades corporales, ayudándonos a reflexionar sobre nuestro autoconcepto y autoestima.

Escultura
Cartón piedra
159 x 82 x 59 cm
2011

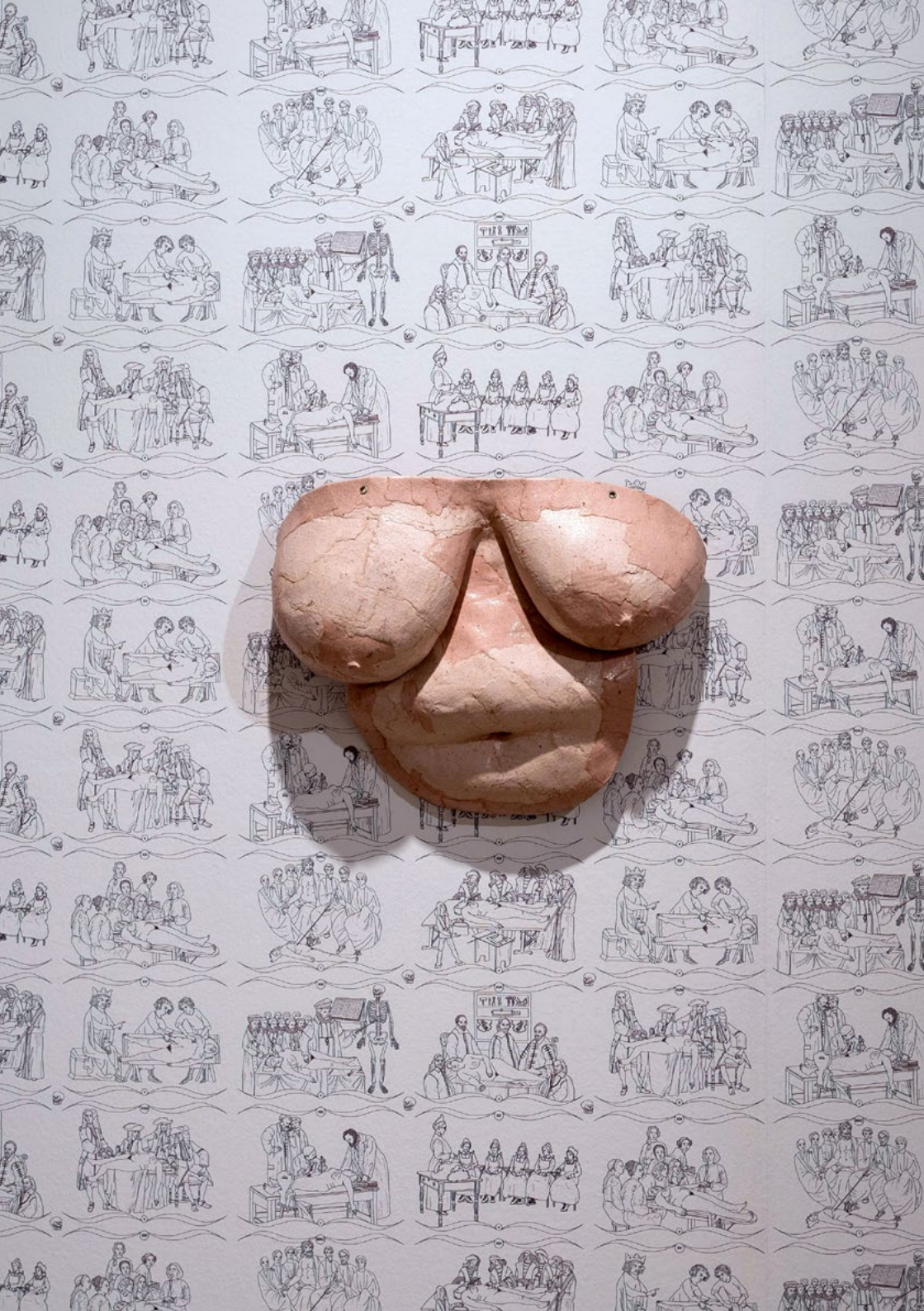

II. AUTOMAGEN I ACCEPTACIÓ ★
II. AUTOMAGEN Y ACEPTACIÓN

PROJECTE ANATÒMICA

Lib. IV. Lliçons d'anatomia

Aquesta obra és una variació d'una de les primeres obres de l'artista de l'any 2009 en la qual es repassava el tema de la lliçó d'anatomia amb una selecció de pintures de diferents èpoques en què es col·locava un autoretrat en el lloc del cadàver per disseccionar. Mitjançant aquest joc, l'artista homogeneïtzava la sèrie i la reubicava en l'actualitat per a evidenciar el constant examen al qual s'ha vist sotmès sempre el cos de la dona.

L'artista presenta ara vuit imatges que mostren una cronologia dels segles en els quals s'ha desenvolupat l'anatomia a partir de la dissecció de cadàvers, i hi afig un nou dibuix final basat en una fotografia realitzada en el segle XXI de l'artista argentina Nicola Costantino en la qual versiona la famosa pintura *Lliçó d'anatomia del Dr. Nicolaes Tulp* de Rembrandt, en la qual tots els homes de la pintura original ara són autoretrats de la mateixa Nicola.

Paper pintat
Dibuix
Impressió digital
Dimensions variables
2009-2022

PROYECTO ANATÓMICA

Lib. IV. Lecciones de anatomía

Esta obra es una variación de una de las primeras obras de la artista del año 2009, en la que se repasaba el tema de la lección de anatomía con una selección de pinturas de diferentes épocas en las que se colocaba un autorretrato en el lugar del cadáver a diseccionar. Mediante este juego, la artista homogeneizaba la serie y la reubicaba en la actualidad para evidenciar el constante examen al que se ha visto sometido siempre el cuerpo de la mujer.

La artista presenta ahora ocho imágenes que muestran una cronología de los siglos en los que se ha ido desarrollando la anatomía a partir de la disección de cadáveres, y añade un nuevo dibujo final basado en una fotografía realizada en el siglo XXI de la artista argentina Nicola Costantino, en la que versiona la famosa pintura *Lección de anatomía del Dr. Nicolaes Tulp* de Rembrandt, en el que todos los hombres de la pintura original ahora son autorretratos de la misma Nicola.

Papel pintado
Dibujo
Impresión digital
Dimensiones variables
2009-2022

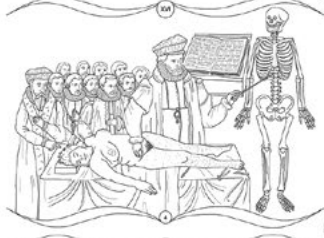
El paper pintat envolta l'espai i els personatges representats que examinen el cadàver, que es repeteix una vegada i altra, miren l'espectador/a mentre s'autoexamina abans d'emetre un judici sobre el seu cos seguint les indicacions que proposa l'obra amb la qual comparteix emplaçament.

El papel pintado envuelve el espacio y los personajes representados que examinan el cadáver, repitiéndose una y otra vez, miran al espectador y a la espectadora mientras se autoexamina antes de emitir un juicio sobre su propio cuerpo, siguiendo las indicaciones que propone la obra con la que comparte emplazamiento.

Rembrandt. *Lliçó d'anatomia del Dr. Nicolaes Tulp*. 1632.

Rembrandt. *Lección de anatomía del Dr. Nicolaes Tulp*. 1632.

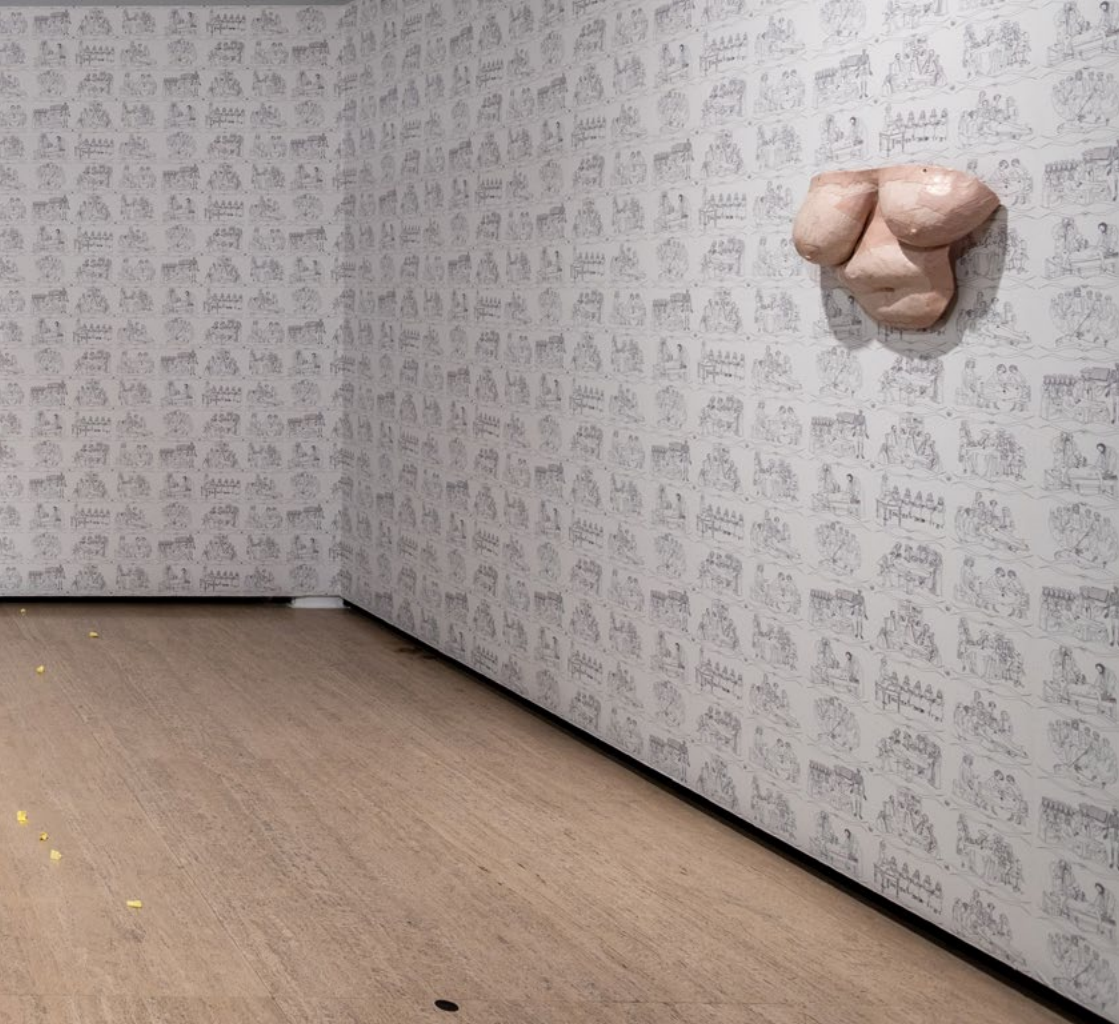

II. AUTOIMAGEN I ACCEPTACIÓ ★
II. AUTOIMAGEN Y ACEPTACIÓN

MY BODY IS YOUR BATH

III. EL DOLOR

El dolor és una cosa intrínseca a l'experiència del cos humà. Al llarg de la nostra vida ho experimentarem moltes vegades. No obstant això, no entenem el que és, com funciona ni com la nostra cultura influeix en aqueixes experiències i en el concepte que d'ell tenim.

A partir de la vivència del dolor físic i del coneixement racional generat a partir de lectures, l'artista proposa una reflexió sobre aquesta experiència inevitable i perturbadora al llarg de la vida de l'ésser humà. La seua proposta és fer un estudi gràfic del tema basant-se en dissenys de les il·lustracions de l'*Hortus deliciarum* (o *Jardí de les delícies*, de l'any 1185) de l'abadessa Herrada de Hohenbourg. Aquest llibre és considerat la primera enciclopèdia *avant la lettre* de la qual es té evidència, i Sandra March el tria amb la intenció de prendre'l com a referència per a fer una compilació enciclopèdica del dolor físic viscut.

L'*Hortus deliciarum* és una obra de caràcter enciclopèdic amb finalitat formativa en la qual Herrada va reunir escrits antics i coetanis, i que va titular amb el nom metafòric de *Jardí de les*

El dolor es algo intrínseco a la experiencia del cuerpo humano. A lo largo de nuestra vida vamos a experimentarlo muchas veces, sin embargo, no entendemos lo que es, como funciona ni cómo nuestra cultura influye en esas experiencias y en el concepto que de él tenemos.

A partir de la vivencia del dolor físico y del conocimiento racional generado a partir de lecturas, la artista propone una reflexión sobre esta experiencia inevitable y perturbadora a lo largo de la vida del ser humano. Su propuesta es hacer un estudio gráfico del tema basándose en diseños de las ilustraciones del *Hortus Deliciarum* (o *Jardín de las delicias*, del año 1185) de la abadesa Herrada de Hohenbourg. Este libro es considerado la primera enciclopedia *avant la lettre* de la que se tenga evidencia, y Sandra March lo elige con la intención de tomarlo como referencia para hacer una compilación enciclopédica del dolor físico vivido.

El *Hortus Deliciarum* es una obra de carácter enciclopédico con finalidad formativa en la que Herrada reunió escritos antiguos y coetáneos, y que tituló con el nombre metafórico de *Jardín de*

EL DOLOR *

INVENTARI GRÀFIC DEL MEU DOLOR

Dibuix basat en la il·lustració de la planxa XXIII, fol. 67b, *Desaprovació dels vells sacrificis i la institució dels nous*, i els símbols del *The Universal Language of Pain* amb el qual l'artista intenta visualitzar i explicar de manera gràfica la desconcertant experiència del dolor.

* «The Universal Language of Pain» és una proposta de sistema de símbols amb voluntat universalista, que té l'objectiu d'ajudar a identificar diferents tipus de dolor sense haver de recórrer al llenguatge verbal o escrit. Creat per especialistes en el tractament del dolor, el disseny de cada símbol es basa en formes i figures intuïtives que són associades a cada dolor de manera automàtica. És un sistema desenvolupat pels treballadors de la companyia Mercedes-Benz Sprinter en col·laboració amb Thai Health Foundation. (www.universallanguageofpain.com)

Dibuix
Impressió digital en paper i pintura acrílica
sobre llenç
Ø 100 cm
2022

INVENTARIO GRÁFICO DE MI DOLOR

Dibujo basado en la ilustración de la Plancha XXIII Fol. 67b *Desaprobación de los viejos sacrificios y la institución de los nuevos* y los símbolos del “The Universal Language of Pain”*, con el que la artista intenta visualizar y explicar de forma gráfica la desconcertante experiencia del dolor.

* El “The Universal Language of Pain” es una propuesta de sistema de símbolos con voluntad universalista, que tiene el objetivo de ayudar a identificar distintos tipos de dolor sin tener que recurrir al lenguaje verbal o escrito. Creado por especialistas en el tratamiento del dolor, el diseño de cada símbolo se basa en formas y figuras intuitivas que son asociadas a cada dolor de forma automática. Es un sistema desarrollado por los trabajadores de la compañía Mercedes-Benz Sprinter en colaboración con Thai Health Foundation. (www.universallanguageofpain.com)

Dibujo
Impresión digital en papel y pintura acrílica
sobre lienzo
Ø 100 cm
2022

CURES I PRIVILEGIS

Dibuix basat en la il·lustració *Cercle de la filosofia*. Es tracta d'un repàs pels tractaments i les cures que ha necessitat, assajat, intentat o provat l'artista, que revelen, a més, els privilegis als quals ha tingut accés per ser blanca, no tenir "càrregues" familiars i amb un estatus econòmic esplaiat.

CUIDADOS Y PRIVILEGIOS

Dibujo basado en la ilustración *Círculo de la Filosofía*. Se trata de un repaso por los tratamientos, curas y cuidados que ha necesitado, ensayado, intentado o probado la artista, que revelan además los privilegios a los que ha tenido acceso por ser blanca, no tener "cargas" familiares y con un estatus económico desahogado.

Dibuix
Impressió digital en paper, pintura acrílica i
llapis de colors muntat sobre llenç
Ø 100 cm
2022

Dibujo
Impresión digital en papel, pintura acrílica y
lápices de colores montado sobre lienzo
Ø 100 cm
2022

RODA DE LA SALUT

Dibuix basat en la il·lustració de la planxa LV bis, *Com la roda que gira, així el món varia en la inestabilitat del seu curs*, que reflecteix l'estat anímic i físic, la inseparable relació cos-ment i el constant equilibri-desequilibri que és la salut.

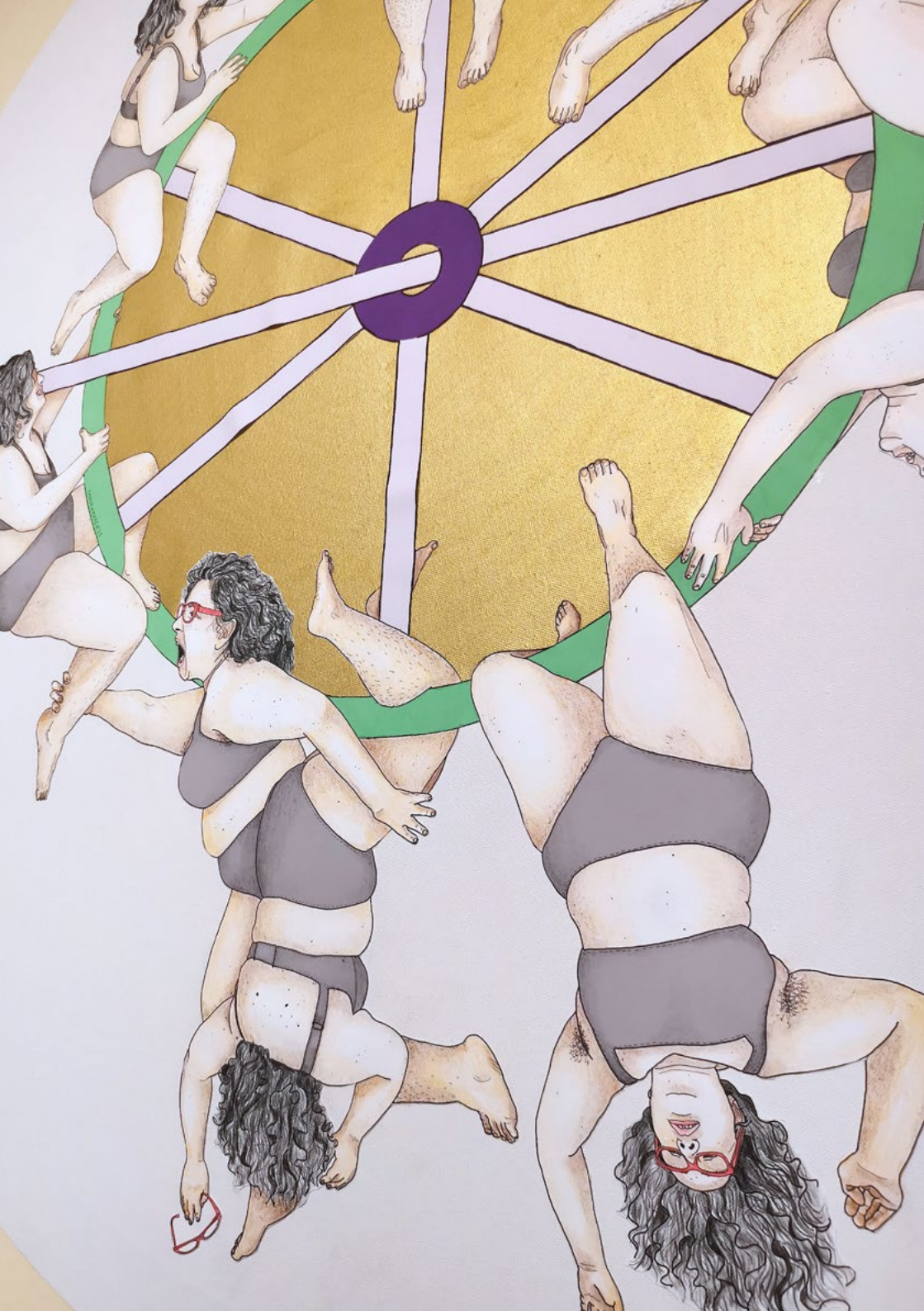
Impressió digital en paper, pintura acrílica i llapis de colors sobre llenç
Dos Ø 100 cm
2022

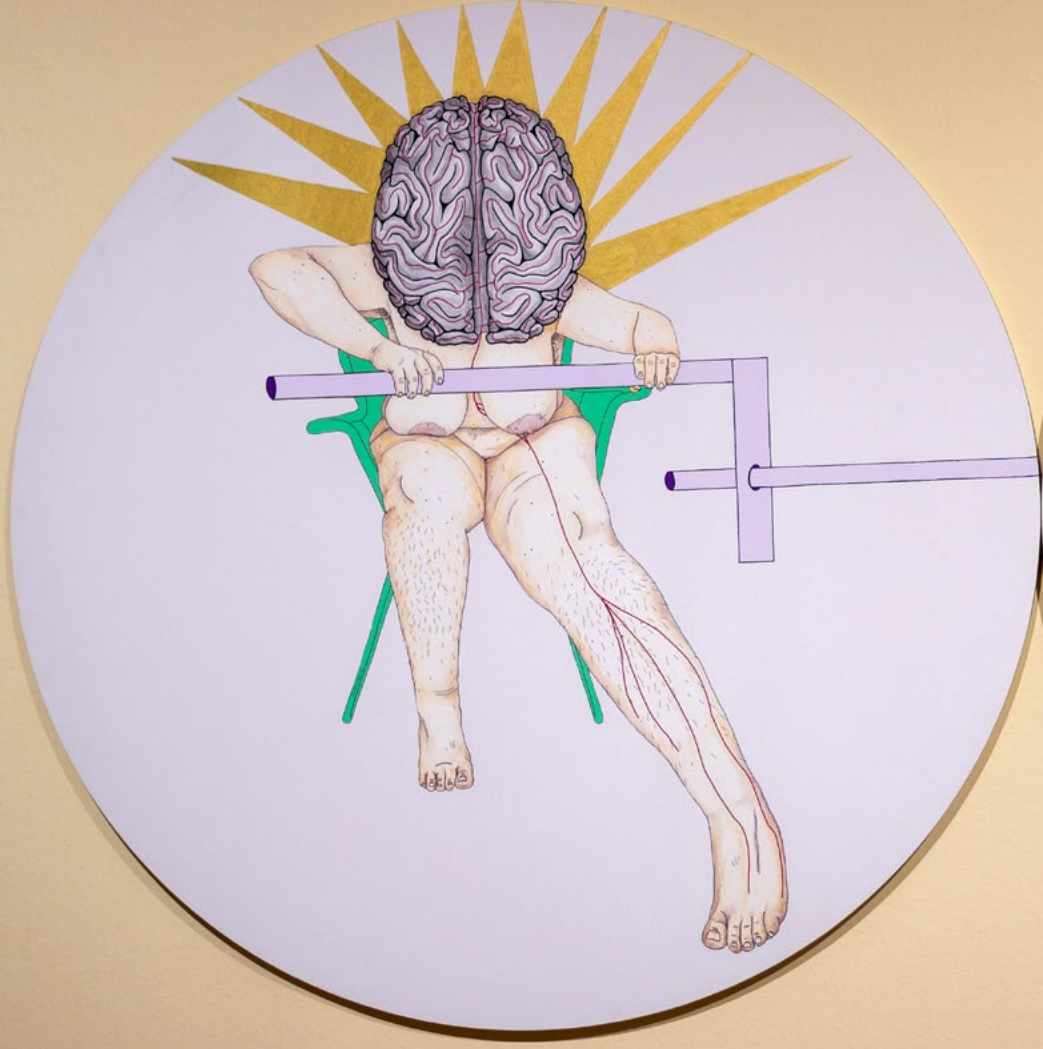
RUEDA DE LA SALUD

Dibujo basado en la ilustración de la Plancha LV bis *Como la rueda que gira, así el mundo varía en la inestabilidad de su curso*, que refleja el estado anímico y físico, la inseparable relación cuerpo-mente y el constante equilibrio-desequilibrio que es la salud.

Impresión digital en papel, pintura acrílica y lápices de colores sobre lienzo
Dos Ø 100 cm
2022

APOLOGIA DE LES CUIDADORES

Dibuix basat en les il·lustracions de la planxa Lla i Llb, *Carro de l'avarícia i la misericòrdia, fi de la psicomàgia*, que representa un homenatge als cuidadors i a les cuidadores -la comunitat de suport necessària per a l'atenció i el restabliment de la persona malalta-, com també a l'infravalorat treball que realitzen.

Encara que durant la seua convalescència va ser el seu marit qui la va assistir, no va voler oblidar la cuidadora per excel·lència al llarg de la seua vida: sa mare.

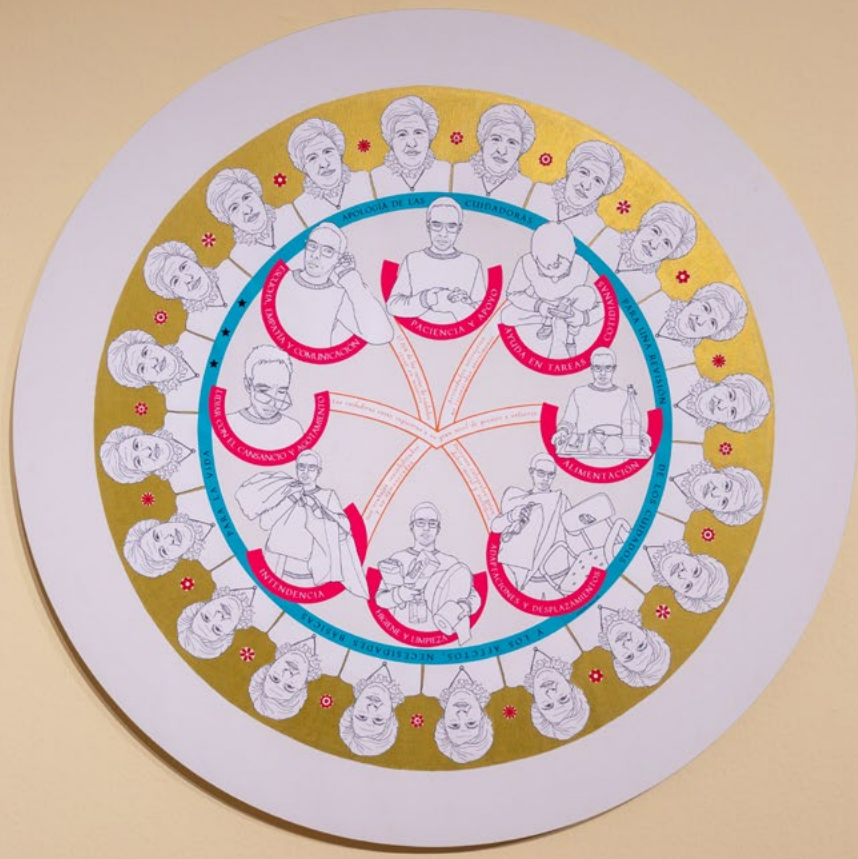
Dibuix
Impressió digital en paper i pintura acrílica
sobre llenç
Ø 100 cm
2022

APOLOGÍA DE LAS CUIDADORAS

Dibujo basado en las ilustraciones de la Plancha Lla y Llb *Carro de la avaricia y la misericordia, fin de la psicomagia*, que supone un homenaje a las y los cuidadores -la comunidad de apoyo necesaria para la atención y el restablecimiento de la persona enferma-, así como al infravalorado trabajo que realizan.

Aunque durante su convalecencia fue su marido quien la asistió, no quiso olvidar a la cuidadora por excelencia a lo largo de su vida; su madre.

Dibujo
Impresión digital en papel y pintura acrílica
sobre lienzo
Ø 100 cm
2022

CONSTELLACIÓ DOLOR

En l'últim dibuix, basat en la panxa XXII Foli 67a «L'antiga aliança o la llei ritual», es descriu què és el dolor des del punt de vista mèdic i científic. L'artista fa un resum esquemàtic amb l'objectiu de compartir una explicació multidimensional de la desagradable experiència del dolor.

CONSTELACIÓN DOLOR

En el último dibujo, basado en la Plancha XXII Folio 67ª “La antigua alianza o la ley ritual”, se describe qué es el dolor desde el punto de vista médico y científico. La artista realiza un resumen esquemático con el objetivo de compartir una explicación multidimensional de la desagradable experiencia del dolor.

Dibuix
Impressió digital en paper i pintura acrílica
sobre llenç
Ø 100 cm
2022

Dibujo
Impresión digital en papel y pintura acrílica
sobre lienzo
Ø 100 cm
2022

BIO - PSICO - SOCIAL

Es un Sistema de Alarma

El Cerebro Construye una 'Historia'

El Cerebro produce una Respuesta Desagradable: el Dolor

'Dolor' No Significa Siempre 'Daño'

El Sistema Capitalista ha creado la ilusión de inmortalidad y de salud perenne, donde la enfermedad es transitoria y puede ser curada

La Educación en la Biología del dolor + la Comprensión de lo que es + el Movimiento, son Herramientas Poderosas para tratarlo

Todo DOLOR es REAL

DOLOR
CEREBRO
EXPERIENCIA

El cerebro tiene en cuenta todo aquello que puede ser una amenaza para ti

Cualquier dolor puede provocar la percepción de que es necesario protegerse y actuar

Cuando sentimos dolor durante mucho tiempo el sistema de alarma se sensibiliza

El dolor nos hace conscientes de nuestra fragilidad

No hay una única solución

Surge de un momento a otro y se asocia a un contexto

cuyo objetivo es proteger y curar

con la información recibida y la almacenada

ante lo que juzga como situación de peligro

el cerebro puede recibir información errónea de peligro

Es una
Experiencia
Sensorial
Multidimensional

... todas real o potencial

subjetiva y compleja

Influye:
personalidad,
actitud, creencias,
conocimientos,
recuerdos, miedos,
hábitos...

Los pensamientos, sentimientos, creencias... también son impulsos nutritivos

Influye
tu trabajo,
familia, amistades,
situación económica,
esperanzas respecto
al futuro...

Depansa de la información sobre experiencias similares personales o ajenas

La concepción del dolor cambia a lo largo de la Historia, dependiendo de cada Cultura y Creencias

La Actitud frente al dolor no es universal

Aceptar y Entender el Dolor influye en cómo lo Percibes, pero no hay que caer en el Discurso Neoliberal de que solo depende de ti curarte

Hay que apuntar a desigualdades, clasismo, racismo... y no aislarte de la comunidad

ofoke ap pypuunre de la comunidad

BIO - PSICO - SOCIAL

COM

FARMACOPEA

Armadura realitzada amb la polpa de paper extreta de tots els informes i diagnòstics de l'equip mèdic que va tractar Sandra durant la seua convalescència, juntament amb els prospectes i totes les capses dels medicaments que li van receptar.

Amb aquesta peça alludeix a la crítica ambivalent que es manté amb la medicina occidental i el seu ús dels fàrmacs, alhora que ens pregunta prenem massa?

FARMACOPEA

Armadura realizada con la pulpa de papel extraída de todos los informes y diagnósticos del equipo médico que trató a Sandra durante su convalecencia, junto con los prospectos y todas las cajas de los medicamentos que le recetaron.

Con esta pieza alude a la ambivalente crítica que se mantiene con la medicina occidental y su uso de los fármacos, a la vez que nos pregunta ¿tomamos demasiados?

Escultura
Técnica mixta
Dimensiones variables
2022

Escultura
Técnica mixta
Dimensiones variables
2022

IV. LES CICATRIUS

IV. LAS CICATRICES

Las cicatrices son marcas que nos individualizan, rastros encarnados de las historias de nuestros cuerpos, que determinan nuestra autoimagen y que pueden condicionar la relación con los demás y nuestro entorno.

Las cicatrices son marcas que nos individualizan, rastros encarnados de las historias de nuestros cuerpos, que determinan nuestra autoimagen y que pueden condicionar la relación con los demás y nuestro entorno.

QUE NOS ZURZAN

Que nos zurzan és un projecte que s'inicia l'any 2015 amb una convocatòria oberta a través de les xarxes socials. L'artista va buscar persones disposades a donar visibilitat a les seues cicatrius i a compartir les històries que les expliquen. Petits relats anònims que adquireixen un caràcter universal, perquè ens situen en escenaris i moments de la vida que qualsevol reconeix com un record o considera com una possibilitat.

A partir d'eixe material es reflexiona sobre els tabús de l'estètica. Habitualment ocultem les imperfeccions perquè la societat ens ensenya a mostrar-nos sense defectes. El cos canònic és el blanc, nu, sense pèl, sense arrugues i sense marques. Però les nostres costures ens identifiquen i hauríem d'aprendre a no avergonyir-nos-en, a ensenyar-les i a lluir-les.

Aquest projecte està format per les diferents formes amb les quals Sandra assenyala eixos sargits. Un llibre d'artista que va ser la gènesi del projecte, peces de vestir que l'artista dissenya per a mostrar les nostres cicatrius en compte d'ocultar-les, joies que les converteixen en un trofeu, obres audiovisuals que les interpreten en clau musical -i les fa sonar imaginant què ocurriria si foren solcs en un vinil-, a més d'una performance i murals.

QUE NOS ZURZAN

Que nos zurzan es un proyecto que se inicia en el año 2015 con una convocatoria abierta a través de las redes sociales. La artista buscó personas dispuestas a dar visibilidad a sus cicatrices y a compartir las historias que las explican. Pequeños relatos anónimos que adquieren un carácter universal, porque nos sitúan en escenarios y momentos de la vida que cualquiera reconoce como un recuerdo o contempla como una posibilidad.

A partir de ese material se reflexiona sobre los tabúes de la estética. Habitualmente ocultamos las imperfecciones porque la sociedad nos enseña a mostrarnos sin defectos. El cuerpo canónico es el blanco, desnudo, sin pelo, sin arrugas y sin marcas. Pero nuestras "costuras" nos identifican y deberíamos aprender a no avergonzarnos de ellas, a enseñarlas y a lucirlas.

Este proyecto está formado por las diferentes formas con las que Sandra señala esos "zurcidos". Un libro de artista que fue la génesis del proyecto, prendas de vestir que la artista diseña para mostrar nuestras cicatrices en lugar de ocultarlas, joyas que las convierten en un trofeo, obras audiovisuales que las interpretan en clave musical -haciéndolas sonar imaginando qué ocurriría si fuesen surcos en un vinilo-, además de una performance y murales.

IV. LES CICATRIUS

IV. LAS CICATRICES

IV. LES CICATRIUS

Quan ens trobem en un espai públic, ens trobem amb altres persones. I aquestes altres persones són les que ens fan partícips d'una experiència que ens fa sentir que no estem sols. I és en aquest moment que ens trobem amb les cicatrius. Les cicatrius són les marques que ens queden després d'una experiència que ens ha canviat. Són les marques que ens fan sentir que hem viscut alguna cosa important. I és en aquest moment que ens trobem amb les cicatrius. Les cicatrius són les marques que ens queden després d'una experiència que ens ha canviat. Són les marques que ens fan sentir que hem viscut alguna cosa important.

IV. LAS CICATRICES

Cuando nos encontramos en un espacio público, nos encontramos con otras personas. Y estas otras personas son las que nos hacen partícipes de una experiencia que nos hace sentir que no estamos solos. Y es en este momento que nos encontramos con las cicatrices. Las cicatrices son las marcas que nos quedan después de una experiencia que nos ha cambiado. Son las marcas que nos hacen sentir que hemos vivido algo importante. Y es en este momento que nos encontramos con las cicatrices. Las cicatrices son las marcas que nos quedan después de una experiencia que nos ha cambiado. Son las marcas que nos hacen sentir que hemos vivido algo importante.

N

4

NOTES

Les notes de l'obra són un conjunt de textos que expliquen el context i el significat de l'obra. Són un element clau per a la comprensió de l'obra i per a la seva interpretació.

QUE NOS ZURZAN

Instal·lació formada per dibuixos - collage, joies, música amb *stop motion*, llibres, peces de roba, maletí amb tamps, performance i altorelleus fets *in situ*
Mesures variables.
2015 - 2022

QUE NOS ZURZAN

Instalación formada por dibujos - collage, joyas, música con *stop motion*, libros, piezas de ropa, maletín con taponnes, performance y altorelievos realizados *in situ*
Medidas variables.
2015 - 2022

Informational text panels, likely providing details about the fashion items or the exhibition.

MÒNICA

Alt relleu en algeps
Mesures variables
2022

MÓNICA

Altorelieve en yeso
Medidas variables
2022

ARTIST'S NAME
TITLE
MATERIALS
DATE

ARTIST'S NAME
TITLE
MATERIALS
DATE

ARTIST'S NAME
TITLE
MATERIALS
DATE

ARTIST'S NAME
TITLE
MATERIALS
DATE

Small text label below the illustration of the woman holding an object.

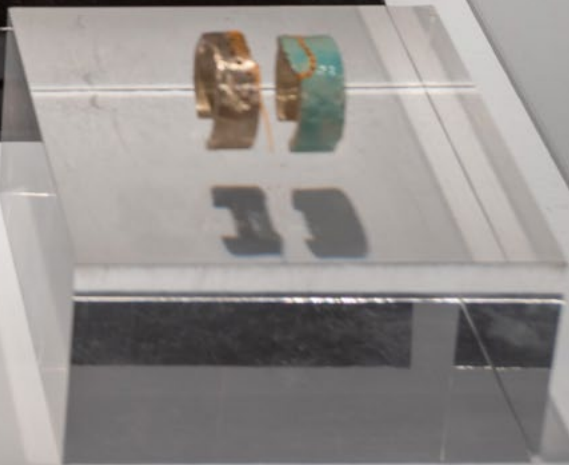
Small text label below the illustration of the woman with her hand near her mouth.

Small text label below the illustration of the woman in the white top.

V. LES MÀSCARES

V. LAS MÁSCARAS

Una necessitat bàsica de l'ésser humà és la de crear vincles i sentir pertinença a un grup. Per a satisfer-la generem una sèrie de personatges que ens ajuden a adaptar-nos a diferents ambients. És per això que totes les persones tenim una sèrie de màscares que utilitzem segons les circumstàncies que vivim, amb qui ens relacionem i segons les nostres emocions, pensaments i accions.

Una necesidad básica del ser humano es la de crear vínculos y sentir pertenencia a un grupo. Para satisfacerla generamos una serie de personajes que nos ayudan a adaptarnos a diferentes ambientes. Es por ello que todas las personas tenemos una serie de máscaras que utilizamos según las circunstancias que vivimos, con quién nos relacionamos y según nuestras emociones, pensamientos y acciones.

STYLIZED MASKS
A series of stylized masks, each with a unique expression and color, mounted on a white wall. The masks are arranged in a row, with a dark red mask on the right and white masks on the left. The masks are made of a material that appears to be paper or thin wood, and they have a simple, geometric design. The eyes are represented by small, dark shapes, and the mouths are simple lines. The ears are wide and flat, extending outwards from the sides of the face. The overall effect is one of minimalist, modernist sculpture.

V. LES MÀSC
V. LAS MÁSCA

Textual information, likely a label or description, located on the right side of the wall.

FANTASMA BUFÓ

La paraula *màscara* sembla provenir del llatí *mascus*, *masca*, que vol dir ‘fantasma’, i de l’àrab *maskharah*, que significa ‘bufó’.

En aquestes màscares autoretrat realitzades a partir de patrons de la cara de l’artista usa el que ens cobreix per a alludir a allò que s’amaga. La idea és crear una illusió, usar el que ens tapa per a traure a la llum el que hi ha davall. Expressions, gestos, ganyotes que com a símbols de la presència de rostres absents ens poden fer reflexionar sobre la nostra situació com a societat.

Mascaretes autoretrat de tela
Tela i fil
Dimensions variables
2020-2022

FANTASMA BUFÓN

La palabra “máscara” parece provenir del latín ‘*mascus*’, ‘*masca*’ que quiere decir “fantasma”, y del árabe ‘*maskharah*’ que significa “bufón”.

En estas mascarillas-autorretrato realizadas a partir de patrones de la cara de la artista, usa lo que nos cubre para aludir a lo que se esconde. La idea es crear una ilusión, usar lo que nos tapa para sacar a la luz lo que hay debajo. Expresiones, gestos, muecas que como símbolos de la presencia de rostros ausentes nos pueden hacer reflexionar sobre nuestra situación como sociedad.

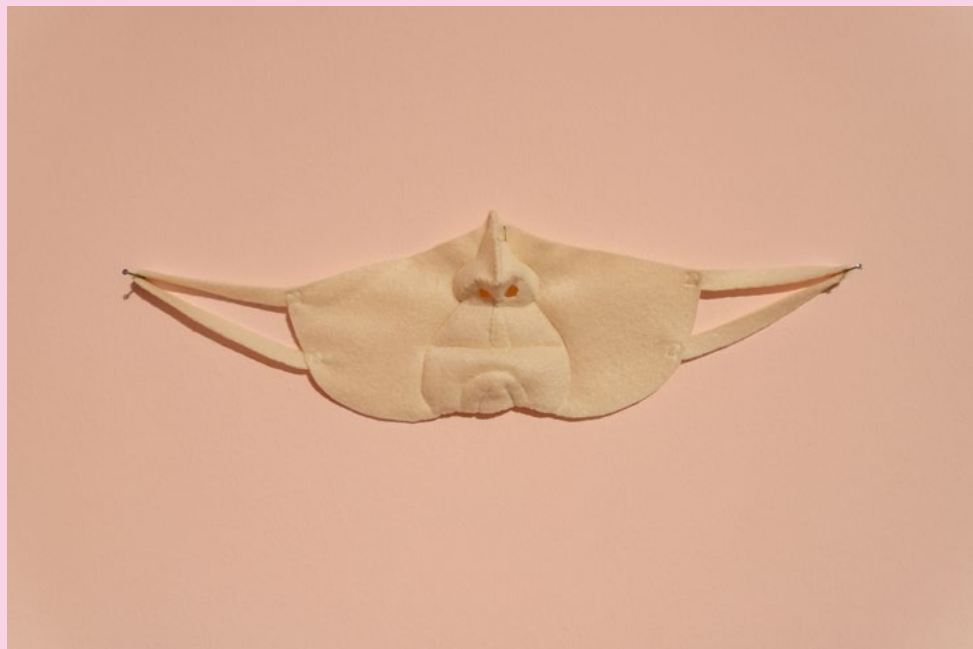
Mascarillas autorretrato de tela
Tela e hilo
Dimensiones variables
2020 - 2022

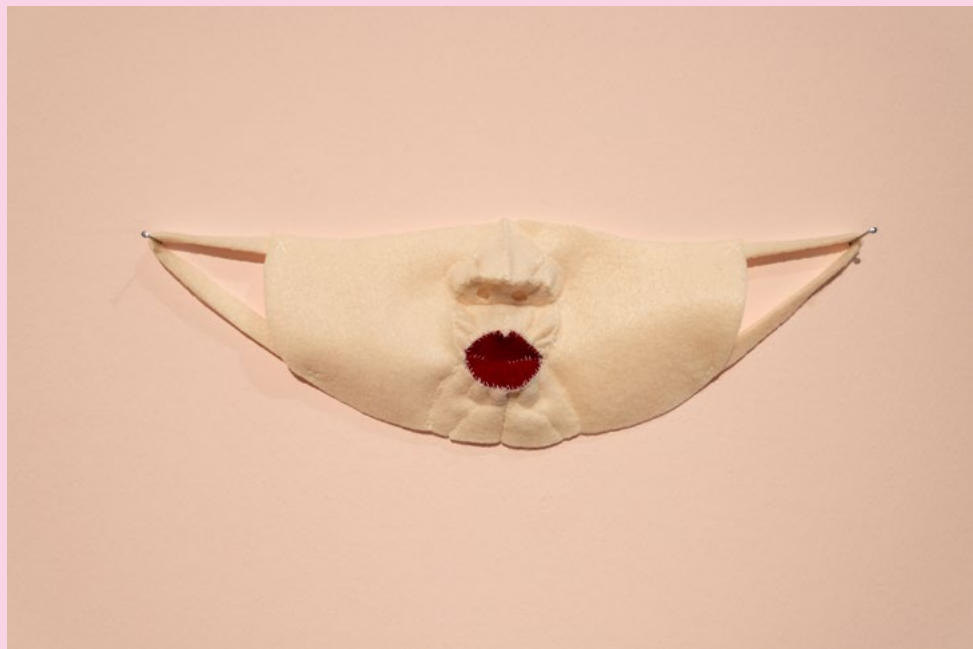

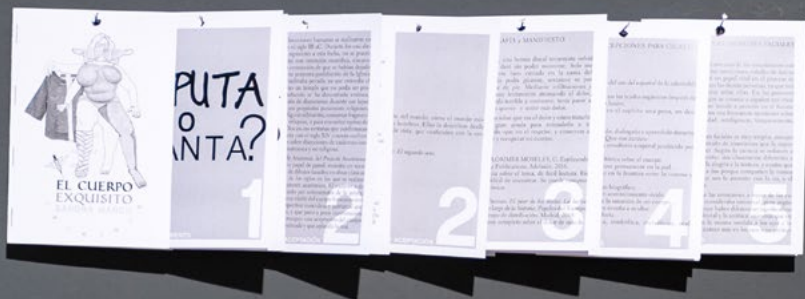
FANZÍN

FANZINE

En cadascun dels cinc àmbits i al llarg de tota l'exposició, estaven a la disposició del públic uns fullets amb informació complementària. Tots junts podien ser engrapats al final de la visita i formaven el fanzín de l'exposició.

En cada uno de los cinco ámbitos y a lo largo de toda la exposición, estaban a disposición del público unos folletos con información complementaria. Todos juntos podían ser grapados al final de la visita y componían el fanzine de la exposición.

ENGLISH TRANSLATIONS

PRESENTATION

The University of Alicante, true to its commitment to society and to contemporary culture and art, is pleased to present “El cuerpo exquisito” (“The exquisite body”). Staged in the University of Alicante Museum’s Sempere Hall, the exhibition shows the work of Catalan artist Sandra March.

Using her body as a starting point, the artist generates a series of self-referential pieces. The exhibition, however, is not about herself; rather, Sandra March invites viewers to reflect on the body. The aim is to address issues such as one’s own anatomy; the sexualisation and objectification of the female body; the biological and natural processes we experience; aesthetic impositions; beauty standards and how these are defined by society, culture and history; self-image and acceptance; masks, scars and pain.

As a whole, the display can be seen as an installation in which Sandra March combines a wide array of artistic formats: sculpture, painting, drawing, illustration, digital printing, needlework, video, music, jewellery... So to speak, she has made a creative and communicative machine that refreshingly and boldly, with hints of humour and irony, provides her insight into the social construction of the body.

The exhibition consists of five interconnected sections, all of which revolve around the same idea: that the body is determined both by our biology and by our biography. Our existence is defined by physiological processes and by the events in our life. Our anatomy is the canvas on which our life is painted.

Sandra March encourages visitors to get involved in the exhibition, and not just metaphorically – she wants them to actively interact with her works. Her discourse is not a soliloquy, as we will gradually absorb the message; in so doing, we will become aware of who we are, of the way we are.

I hope this exhibition and the accompanying catalogue will become the best tools for us to overcome our complexes, to come to terms with our body, to accept biological processes, to love ourselves the way we are, to feel proud of our scars, to be able to cope with pain and identify our fears. Because no one can tell us how we should see ourselves or what we should be like.

Amparo Navarro Faure
President of the University of Alicante

OPENING TEXT

Catalina Iliescu Gheorghiu

Vice President for Culture, Sports and
Extracurricular Activities

Throughout history, humans have established a variety of relationships (never univocal) with their bodies. The body has served as a tool, has led to expectations, has been a physical and symbolical reality. Over the centuries, our idea about the body has changed (torturing ourselves in the gym, following extreme diets, becoming obsessed with tanning); in other words, we modify our body in pursuit of an ideal of beauty and personal attractiveness, in order to mark an important moment in our life or to express our singularity or our sense of belonging to a group.

Within the essential triad of self, body and society, we give signs of our interaction by encoding – according to role, status and situation – the appearance of the body, which therefore becomes a **text open to interpretation**. And this is what SANDRA MARCH proposes with her *CUERPO EXQUISITO* (“Exquisite body”): a biological and biographical interpretation of the body and its physical, historical, cultural and social environment. The starting point is an insightful aphorism taken from Ortega y Gasset’s *Meditations on Quixote*, in which the Spanish philosopher argued that the **self** is inextricably linked to **its circum-**

stances, to the point that salvation is possible only if both are saved. The two concepts are explored at this exhibition, structured into five sections: 1) questioning (where the artist addresses problems related to sexualisation, objectification, idealisation or ‘biologisation’); 2) self-image and acceptance, expressed by *verba sentiendi* (verbs of feeling and emotion: love, prefer, want, hate) and developed through education, culture or knowledge of history, and in this regard the artist’s reinterpretations of Rembrandt’s *Anatomy lesson* are incredibly witty; 3) pain (with its intrinsic dimension, of which we all become aware sooner or later), represented here by a number of symbolic and ritual mandalas of the macro- and micro-cosmos that is the artist’s body; 4) scars (which individualise and involve pain and trauma, and not always a thaumaturgic process), symbolised by pieces of clothing, where seams bring to mind horrific practices such as female genital mutilation; 5) and, finally, masks (concealing information about beings and indicating that they belong to a group), which appear here as hybrids between face masks and self-portraits, urging us to come together again as a group, a family, a clan.

A notion that has survived through the centuries is that of motherhood in connection with the female body. The idea that mothers carry the seed of life is already conveyed

in ancient Greek art. The feminist struggle against women's biological fate seeks to free them from their passive role in society. Sandra March is not afraid to question this aspect through embroidered and crocheted works showing women's terror, how others see infertile or menopausal women as being empty, which may in turn influence women's self-image as empty, useless vessels.

Sandra March is also vehemently critical of the myth of the new social welfare, the promise of eternal success as long as one has a canonical female or male body (women should be slender, sexy and seductive; men, athletic, muscular and vigorous) and the narcissism inherent in current aestheticist trends, which transform the body into a symbol of status, youth, health, energy or even social mobility. This gives rise to a major contradiction in today's society: consumption is at the same time encouraged and discouraged, with both poles exerting control over our bodies through food, physical exercise, aesthetic care and sexuality; this is done in order to fill the existential void of the **self**, based on work, production and consumption. Underlying it all is a powerful and relevant social critique. When it comes to art, how could it be otherwise?

EMBROIDERING HISTORY, EMBRACING THE BODY: SANDRA MARCH'S TEXTILE ART

ELINA NORANDI

Critic and art historian

As a child I sang a song my grandmother taught me, one of those nursery rhymes children sing while dancing in a circle: "Arroz con leche, me quiero casar / con una señorita de San Nicolás / que sepa coser, que sepa bordar / que sepa abrir la puerta para ir a jugar (...)" ("Rice pudding, I want to marry / a girl from San Nicolás / who can sew and embroider / and open the door to go play outside"). I guess little girls do not sing those rhymes anymore – and maybe, because they no longer see sewing and embroidering as cumbersome obligations, there are quite a few young artists engaged in textile art. Fortunately their works take on other meanings, conveying a sense of rebellion and developing one of the most interesting discourses in contemporary art: how women's bodies relate to yarn and thread, which since Palaeolithic times have, in multiple ways, been like organs of the female body. This is one of the many tasks undertaken by the multidisciplinary artist Sandra March.

With her creations, made out of a variety of fabrics and fibres, Sandra March follows in the footsteps of

other textile artists who, in our country, have discussed the myriad ways in which women can be in the world. In the first place, I would mention Maria Assumpció Raventós (Sant Sadurní d'Anoia, 1930), who in her large tapestries, full of knots, reliefs, fringes and loose threads (often monochromatic, but with multiple hues), depicts landscapes, natural elements or times of the day. Like Aurèlia Muñoz (Barcelona, 1926-2011), Raventós started working on more or less flat surfaces before moving on to what could be called textile sculptures. Through macramé, tapestries, patchwork and embroidery, Muñoz created works of intense and mysterious visual power. Also Marga Ximenez (Barcelona, 1950) went from tapestries to sculptures. Her recent work consists of three-dimensional pieces she makes out of used linen (sheets, kitchen towels, bedspreads, even mattresses); some of these items are hers, others were given to her by relatives. In this way, the artist tells the story of the women in her family, whose experiences she can easily symbolise – the story of all women whose lives have been linked to linen embroidery for wedding trousseaus, the provision of bedlinen, the washing and ironing of these items, etc. Artist Teresa Lanceta (Barcelona, 1951), for her part, conducts complex research resulting in installations where tapestries, carpets or needlework

are crucial. Taking inspiration from the crafts created by ancestral tribes and 20th century abstract art, her work alludes to various avant-garde movements, hand-made work and folk art.

If we continue our journey through the past, we will find painter Remedios Varo (Anglès, 1908 – Mexico City, 1963). Varo explored the connection between femininity, thread and needles; she also emphasised that weaving and sewing play a key role in care tasks, crucial to life and the functioning of society. In her paintings, Remedios Varo developed a rich textile iconography with numerous meanings that could be interpreted in many ways.¹ Some of her images had a humorous touch, which was rather uncommon at the time; Varo employed humour as a tool to encourage critical thinking and challenge clichés and prejudices.²

Much later, Sandra March treads the same path. Many of her works are full of irony – unlike in the past, artistic creation and humour

---

1 For instance, the works *Tailleur pour dames* (1957), *Mimetismo* ('Mimicry', 1960) or *Bordando el manto terrestre* ('Embroidering the Earth's mantle', 1961).

2 See, for example, *Visita al cirujano plástico* ('Visit to the plastic surgeon', 1960), *Vampiros vegetarianos* ('Vegetarian vampires', 1962) or *Banqueros en acción* ('Bankers in action', 1964).

usually go hand in hand nowadays. In *WTF?*, an impressive piece of embroidery she made together with her mother Maria Pinell, March analyses the female body and its biological processes through self-portraits – in other words, the artist herself becomes a symbol for us all, moving from the particular to the universal. The confusion, concern, surprise and many other emotions we can be overwhelmed by when our maternal body makes its presence explicitly and undeniably known (menstruation, spotting, dysmenorrhoea, pregnancy, labour, abortion, menopause, etc.) are reflected in her embroideries, so finely crafted, delicate and detailed that one could see them as true pictorial compositions. A cascade of red flowers provides a metaphor for menstrual blood; this is not a coincidence, as flowers have been used by several female artists (among others, Tina Modotti, Frida Kahlo, Georgia O’Keeffe or Judy Chicago) to allude to women’s sexual organs. At the same time, she pays tribute to all those women who, throughout history, devoted much effort to embroidering flowers on towels, napkins, tablecloths and other trousseau items, which symbolised the wishes and longings of young girls whose lives were planned out for them. The embroidered flowers were usually interwoven with their initials, a sign of their presence, their

authorship – stating that their body was the focus of attention, as it had started the cycle of motherhood and was waiting for a man to make it complete, a man whose initials would one day be embroidered next to hers. The girl would tie her fate – maybe not one of her own choice – to her husband. Sandra March’s embroidered piece, which resembles a flag, brings to mind Karen Blixen’s “The Blank Page”. This fascinating short story provides a look at the old tradition whereby, in certain families, the morning after their daughter’s wedding night, her bloodstained sheets were hung over the balcony. These embroidered cloths also represented the promise of uncertain futures. Some girls did not find a husband and their trousseaus were kept for years in trunks; fabrics that, smelling of lavender and mothballs, turned yellow while their owners waited for a husband who would never arrive. Their trousseaus are sometimes found in antiques shops nowadays.³ Women who, quietly ashamed, reached menopause without having achieved what was expected of them. This is precisely the theme explored in two exquisitely

---

³ There is a well-known story about a famous period costume shop in Barcelona that acquired two trunks containing the bridal trousseaus belonging to two old ladies of the bourgeoisie who never married. The trunks were sold to the producers of the 1997 film “Titanic” and the garments were worn by the film’s actresses.

beautiful pieces: two crocheted tablecloths in white thread where we can read, respectively, the words “menopausia” and “sofocos” (Spanish for “menopause” and “hot flushes”). March focuses on a major topic that has so far received limited attention in feminist art, and that’s why her work is so brilliantly original: what happens to women in the final period of our reproductive body? What about those unpleasant flushes that won’t let us sleep, the ups and downs of our hormonal levels? What happens when we start to see how our skin, our body shape, change almost day by day due to the lack of certain substances? Many groundbreaking visual artists brought menstruation, pregnancy or labour to the fore; as a result, demands concerning these processes – which often appear in advertising and the media – are nowadays common in the political and economic spheres. However, this is still not the case for menopausal or post-menopausal women and their biological evolution. We should put the spotlight on our beautiful bodies, our active sexuality, our boundless desire, as fresh as a cascade of red flowers falling from our sex. Once more, Sandra March showcases her incredible talent, exploring urgent and necessary topics. She clearly states that maternal bodies are not only those that get pregnant and give birth; throughout our whole lives, any female sexed body could

potentially become that of a mother. Or, as rightly put by poet Belén Reyes, “SOY UNA MUJER / ni más ni menos / sin un hijo fuera / sin un hijo dentro (...)” (“I AM A WOMAN / no more, no less / without a child outside / without a child inside”). The fact that the artist and her mother work together on these pieces is no accident either; it is all part of Sandra March’s complex and highly intellectual creative process. The transmission of knowledge and experience, the development of a female genealogy that reflects the extent to which we are in the world, lie at the core of her discourse. They are also present in *Oración a Santa Ágata* (‘Prayer to Saint Agatha’),⁴ an excellent artist’s book, or in the humorous *Born this way* (2021). This piece is named after Lady Gaga’s song, a hymn to self-affirmation expressing a sense of freedom and the joy it usually brings.⁵ The

---

4 It is no coincidence either that Saint Agatha is the patron saint of nurses, whose work involves caring for someone else’s body. In this regard we could mention Melissa Weinman’s *St. Agatha’s Grief* (1996), in which the saint is depicted as a breast cancer patient. Other artists have shown a connection between Saint Agatha and breast cancer.

5 Other modern songs that describe the joy of self-assertion include Gloria Gaynor’s “I Am What I Am” (1983) or Alaska and Dinarama’s “¿A quién le importa?” (“Who cares?”, 1986). Also notable is “¿Qué diría?” (“What would they say?”, 1918), a poem by Argentine writer Alfonsina Storni: “What would the people say, reduced and empty, / If one fortuitous day, by some extreme fantasy, / I were to dye my hair silvery and violet, / were to wear an old Greek

infectious drive for life March conveys to us by transforming her body into musical notes, capering, floating, jumping – in that drive for life we recognise the depiction of the intimate and irreplaceable happiness that we feel, forever changing our life and our way of being, when we accept our body and start loving it. We then have an epiphany in which all women, at last, recognise and love the work of maternal creation. That moment of overflowing joy in which we break free from the patriarchal structure.

---

gown, exchanging the comb /
for a circlet of flowers: forget-me-nots or
jasmynes, /
were to sing through the streets to the rhythm
of the violins, / or were to read my verses
aloud, travelling the plazas, / my gusto freed
of common gags? / Would they go to watch
me, covering the sidewalks? / Would they
burn me like they burned enchantresses?
/ Would they ring the bells, calling to
mass? / In truth, when I think of it, I laugh
a little” (translation available from <https://www.poemist.com/alfonsina-storni/what-would-they-say>). This proves that the topic addressed by Sandra March has always been a matter of concern for women, as the constant pressure exerted by society over our identities is one of the main consequences, and maybe a cornerstone, of the patriarchal structure.

EL CUERPO EXQUISITO. (“THE EXQUISITE BODY”) PRESENTATION AND DISSECTION OF ACKNOWLEDGEMENTS

SANDRA MARCH

Multidisciplinary artist, designer and educator

The exhibition “El cuerpo exquisito” showed a selection of works in which the body was interpreted as a duality of Biology – Biography, the themes explored by the artist. The exhibition was structured into five parts.

The works displayed in the first section problematised and questioned the physical body; a second area was devoted to self-image and acceptance, focusing on how our self-image is influenced by education, history and culture; the third section was concerned with pain, an intrinsic and inevitable experience that is not easy to understand and conceptualise; the works shown in the fourth section explored scars, marks that make us unique and tell the story of each body; face masks could be found in the last area, representing the characters we create in order to adapt to our circumstances and to those we relate to.

Similarly to the game of the exquisite corpse (to which the title alludes), this exhibition is the result of the work of several people. I should start by thanking the University of Alicante Museum, one of the first institutions that believed in my work when I decided to pursue an artistic career. The Museum accepted the proposal to do an exhibition and

supported me in my work for more than a year. This was followed by an exhausting week in which we staged the exhibition, like a FAMILY composed of the technical team, assistants, carpenters, cleaners and teaching experts. To all of them (Sofía, David, Bernabé, Reme, Stefano, Javier, Miguel...) and to the Office of the University Vice President for Culture, Sports and Extracurricular Activities, thank you for your support and for giving me the chance to show my work to the public.

This exhibition would not have been possible without my friends and family, always by my side, sharing – and sometimes suffering – my artistic work. My life partner David, who supports me at all times, corrects my texts and acts as my assistant, critic or photographer; my dear friend and assistant Irene, ever ready to roll up her sleeves without being asked, making corsets and videos during her holidays; and my adored mother, who co-authored some of the pieces and is always willing to take part in my proposals. To all of them, I love you, *us estimo*.

I do not want to finish this acknowledgement section without mentioning Elina Norandi, who has offered me her constant support throughout my artistic career, and Catalina Iliescu, Vice President for Culture, Sports and Extracurricular Activities, whom I thank for her wonderful introduction during the opening of the exhibition.

.....

I. QUESTIONING

Questioning means calling into question what seems to be accepted. For this exercise in reflection, the artist proposed, as an introduction, a series of works that problematised the body:

- . Questioning of the sexualisation of the body: *Oración a Santa Ágata* (“Prayer to Saint Agatha”)
- . Questioning of the objectification of the body: *¿Qué me pongo?* (“What should I wear?”)
- . Questioning of the idealisation of the body: *Born this way*
- . Questioning of the biological and natural processes of the body: *WTF*

ORACIÓN A SANTA ÁGATA

“Agueda, you who would not worship the gods, as proof of your steadfastness your breasts must be cut off. And the Saint answered, with singular affection: let them cut wherever they wish, let them cut if they must. And they cut off her breasts as if cutting a loaf of bread” Text compiled by José María de Cossío

Throughout history, the meaning of women’s bodies and sexuality has been seen from an androcentric perspective, making them represent values and symbolisms that transcend the personal relationship of women with their own bodies. Breasts have been understood as a dichotomy between the “good breast”, related to nourishment, motherhood, life and fertility, and the “bad breast”,

associated with seduction, perversion, the object of desire and sin. From this angle, women can only be saints-mothers or prostitutes. Saint Agatha, a woman whose breasts were severed as punishment for refusing to submit to the wishes of a man, metaphorically embodies the loss of meaning of the breasts from a feminist viewpoint.

The work shows a sequence illustrating the process of loss and recovery of the female breasts. The starting point is an image of stereotypical breasts; the image is gradually blurred until a turning point is reached, after which the breasts appear in a non-normative form. The body, no longer objectified and silenced, is reconquered.

Prayer

*O kind-hearted Saint Agatha, hear
our plea;
That of millions of women whose
breasts were stolen,
Being told that they were either a
source of seduction, perversion and sin,
Or one of nourishment, fertility and
life.
You, mutilated for refusing to submit,
Free us from the false doubt of
knowing whether we are saintly
mothers
Or depraved prostitutes.
Help us recover our breasts,
That they may never be silenced or
objectified.
Rid us of the ignorant we may find
on our way,
As we will try to stay away from the
mad and male chauvinists.
Freedom.*

BORN THIS WAY

Adaptación corporal de fragmentos de partitura para voz

Over the course of history, the female body has almost always been represented in art as a passive object, conforming to the beauty standards of each period. The female subject depicted here is moving, active and joyful, reinterpreting a fragment from Lady Gaga's song "Born this way", with the artist's body as musical notes.

The work consists of a set of self-portraits, with an autobiographical note as the starting point. Sandra March explains:

"Some years ago, a person I had just met asked a common friend if I was happy, if I could be happy being fat. Back then I got really upset. It took me a long time to understand what that question involved. Our class-conscious, male-chauvinistic, ageist, racist and fatphobic society has imposed only one valid form of existence: that of a white, heterosexual, rich, young, handsome and slender man. If you are a woman you are less worthy, but you must conform to the standard in all other aspects – the most important thing is being beautiful, which requires being thin. If you are outside the norm, they have made us believe you cannot be happy and live life to the fullest. Shouldn't we change song?"

¿QUÉ ME PONGO?

The skin is the cover of our body, a dynamic organ in constant change, a biological costume that protects us from light, cold and heat and provides a barrier between the organism and its environment. Just as clothing changes with new fashion trends and seasons, so too our skin is transformed, and we can alter it to create a collection worthy of haute couture houses.

WTF?

A joint work by the artist and her mother Maria Pinell, started when they were separated during lockdown in 2020. It consists of crocheted and embroidered pieces that explore menopause, a biological and natural process in women's life that is ignored, trivialised and often treated as an illness.

On the one hand, there is a female figure that berates her body, complaining about her cycles; on the other, two mats with embroidered words set the frame for the topic.

.....

II. SELF-IMAGE AND ACCEPTANCE

A wallpaper design with reinterpretations of the subject of *Anatomy Lesson* and a sculpture/self-portrait invite us to reflect on self-acceptance – how we see, judge, love, hate our body – while highlighting how education, history and culture influence our self-image.

ANATÒMICA PROJECT

Lib.III. La Venus anatómica, cos del desig

For this work, two interpretations have been combined: that of anatomical Venuses (extremely realistic sculptures of idealised female bodies, composed of movable parts allowing viewers to access and observe the inside of the body) and that of Palaeolithic Venuses (plump, chubby figurines that supposedly symbolised fertility, abundance, security, success and well-being).

The sculpture is proposed as a token of good luck, as a container in which to keep our wishes, frustrations, longings, anxieties and insecurities in relation to our body, helping us reflect on our self-concept and self-esteem.

ANATÒMICA PROJECT

Lib. IV. Lecciones de anatomía

This piece is a new take on one of the artist's first works, made in 2009. In it, the artist took paintings from different periods, all of which represented an anatomy lesson, and the body to be dissected was replaced by a self-portrait. This game allowed Sandra March to homogenise the series from a contemporary perspective, seeking to highlight that women's bodies have always been under constant scrutiny.

The artist now presents eight images, emphasising how corpse dissection has been crucial to the development of anatomy over the centuries, and a new final drawing has been

added. The drawing is based on a photograph taken in the 21st century by Argentine artist Nicola Constantino, in a reinterpretation of Rembrandt's famous painting *The Anatomy Lesson of Dr Nicolaes Tulp* where all the men in the original painting were replaced by self-portraits of Nicola Constantino herself.

The whole space is covered in wall-paper, and the characters examining the corpse, repeated over and over, look back at the viewer. The characters examine themselves before issuing an opinion on their own body, following the guidelines proposed by the work the artist took inspiration from.

.....

III. PAIN

Pain is an intrinsic part of the experience of the human body. Over the course of our lives we feel pain many times, and yet, we do not understand what it is, how it works or how our culture influences those experiences and our concept of pain.

Drawing on the experience of physical pain and the rational knowledge generated through texts she has read, the artist proposes a reflection on this inevitable and disturbing sensation in the life of human beings. She conducts a graphic study of this concept based on designs that appeared in the illustrations of the *Hortus Deliciarum* (Latin for *Garden of Delights*), a 1185 manuscript by abbess Herrad of Hohenbourg. The book is regarded as the earliest

avant la lettre encyclopaedia we know of, and Sandra March takes it as a source of inspiration for an encyclopaedic compendium of the physical pain experienced.

The *Hortus Deliciarum* is an encyclopaedic and educational work in which Herrad compiled ancient and contemporary writings. She gave it the metaphorical title of *Garden of Delights* because she compared those texts to the flowers in a garden, and she likened herself to a bee selecting the flowers to make a honeycomb for the spiritual and intellectual nourishment of the nuns living in her monastery. Similarly, Sandra makes a series of drawings intended as a compilation to help understand the experience of pain and relieve it in a rational manner.

INVENTARIO GRÁFICO DE MI DOLOR

A drawing based on the illustration on Sheet XXIII, Fol. 67b *Disapproval of old sacrifices and introduction of new ones* and the symbols of “The Universal Language of Pain”*, with which the artist aims to visualise and graphically explain the bewildering experience of pain.

* “The Universal Language of Pain” is a proposal for a universal system of symbols to help identify different types of pain without using verbal or written language. Created by pain treatment specialists, the design of each symbol is based on intuitive forms and figures that are automatically associated with each type of pain. The system was developed by Mercedes-Benz Sprinter employees

in collaboration with the Thai Health Foundation (www.universallanguageofpain.com).

CUIDADOS Y PRIVILEGIOS

Drawing based on the illustration *Circle of Philosophy*. It focuses on the treatment and care the artist has needed or tried, also bringing to light the privileges she had for being a white person in a comfortable financial situation and with no family “burdens”.

APOLOGÍA DE LAS CUIDADORAS

Drawing based on the illustrations on Sheets L1a and L1b *Chariot of avarice and mercy, end of psychomagic*, intended as a tribute to carers – a support community that is necessary for the care and recovery of the ill – and their often unsung work.

Although her husband took care of the artist during her convalescence, she did not want to forget the person who has at all times cared for her throughout her life: her mother.

RUEDA DE LA SALUD

Drawing based on the illustration on Sheet LV bis *Just as the wheel spins, so the world changes in the instability of its course*, reflecting the state of mind and physical state, the inseparable body - mind relationship and the constant balance - imbalance of health.

CONSTELACIÓN DOLOR

In the last drawing, based on Sheet XXII Folio 67^a *The old alliance or ritu-*

al law, pain is described from a medical and scientific perspective. The artist offers a schematic summary in order to share a multidimensional explanation of the unpleasant experience of pain.

FARMACOPEA

Armour made from the paper pulp produced from all the reports and diagnoses issued by the medical team in charge of Sandra’s treatment during her convalescence, together with the packaging and directions for use of all the medicines they prescribed.

With this piece the artist makes reference to the ambivalent criticism of Western medicine and use of medication, wondering whether we take too many medicines.

.....

IV. SCARS

Scars are marks that make us unique, the stories of our body etched on our skin, determining our self-image and how we relate to others and to our environment.

QUE NOS ZURZAN

“Que nos zurzan” (a wordplay on the verb “zurcir”, meaning “to sew something up” and also used in the vulgar phrase “¡Que te zurzan!”, which can be translated as “To hell with you!”) is a project started in 2015. On social media, the artist looked for people wishing to show their scars and tell their stories.

These small anonymous stories are nevertheless universal, as they refer to places and moments in life we all remember or can relate to. This material is used to reflect on aesthetic taboos. We usually conceal imperfections, as dictated by social conventions. The “ideal” human body is white, naked, with no hair, wrinkles or marks. But our “seams” are identification marks and we should learn not to be ashamed of them, to show them proudly.

The project shows the different ways in which Sandra represents those “seams”. An artist’s book that was the starting point for the project; clothing items designed by the artist to show rather than hide our scars; jewels that turn them into trophies; audio-visual works that provide a musical interpretation of scars, making them sound as if they were grooves on a vinyl record; a performance; and wall paintings.

V. MASKS

A basic need of human beings is creating links, feeling that we belong to a group. To satisfy this need, we generate a number of characters that help us adapt to different environments. For this reason, all of us have several masks we use depending on our circumstances, the people we relate to and our emotions, thoughts and actions.

FANTASMA BUFÓN

The word “mask” apparently comes from the Latin ‘masculus’, ‘masca’, meaning “ghost”, and the Arabic ‘maskharah’, meaning “jester”.

In these face masks/self-portraits that were made from moulds of the artist’s face, Sandra March uses the notion of cover to allude to what we conceal, in order to create an illusion and reveal what lies beneath. Expressions, gestures, grimaces that, as symbols of the presence of absent faces, may make us reflect on our situation as a society.

TECHNICAL DETAILS

ORACIÓN A SANTA ÁGATA

Artist’s book
Signed edition, three copies
Scanning and digital printing
Spanish
230 g photographic paper
Accordion binding
8 pages
46 x 30 x 2 cm
2015

BORN THIS WAY

Adaptación corporal de fragmentos de partitura para voz
Drawing. Digital printing
120 x 120 cm
2021

¿QUÉ ME PONGO?

Cut-out dolls
Digital printing
22 x 49 cm
2013

WTF?

Embroideries and crocheted mats
Fabric and thread
101 x 49 cm and 30 x 70 cm
2022

ANATÒMICA PROJECT

Lib.III. La Venus anatómica, cos del desig

Sculpture
Carton-pierre
159 x 82 x 59 cm
2011

ANATÒMICA PROJECT

Lib. IV. Lecciones de anatomía

Wallpaper
Drawing
Digital printing
Various sizes
2009-2022

INVENTARIO GRÁFICO DE MI DOLOR

Drawing
Digital printing on paper and acrylic
paint on canvas
Ø 100 cm
2022

CUIDADOS Y PRIVILEGIOS

Drawing
Digital printing on paper, acrylic
paint and colour pencils mounted on
canvas
Ø 100 cm
2022

APOLOGÍA DE LAS CUIDADORAS

Drawing
Digital printing on paper and acrylic
paint on canvas
Ø 100 cm
2022

RUEDA DE LA SALUD

Digital printing on paper, acrylic
paint and colour pencils mounted on
canvas
Two Ø 100 cm
2022

CONSTELACIÓN DOLOR

Drawing
Digital printing on paper and acrylic
paint on canvas
Ø 100 cm
2022

FARMACOPEA

Sculpture
Papier-mâché and mixed techniques
Various sizes
2022

QUE NOS ZURZAN

Installation consisting of drawings/
collages, jewels, music and stop mo-
tion, books, clothes, a suitcase with
ink pads, performance and high re-
liefs made on site
Various sizes.
2015 – 2022

FANTASMA BUFÓN

Face masks/self-portraits
Fabric and thread
Various sizes
2020-2022

.....

FANZINE

In each of the five sections and
throughout the whole exhibition,
visitors could pick up booklets con-
taining additional information. The
booklets could be stapled together
at the end of the visit to form the
fanzine of the exhibition.

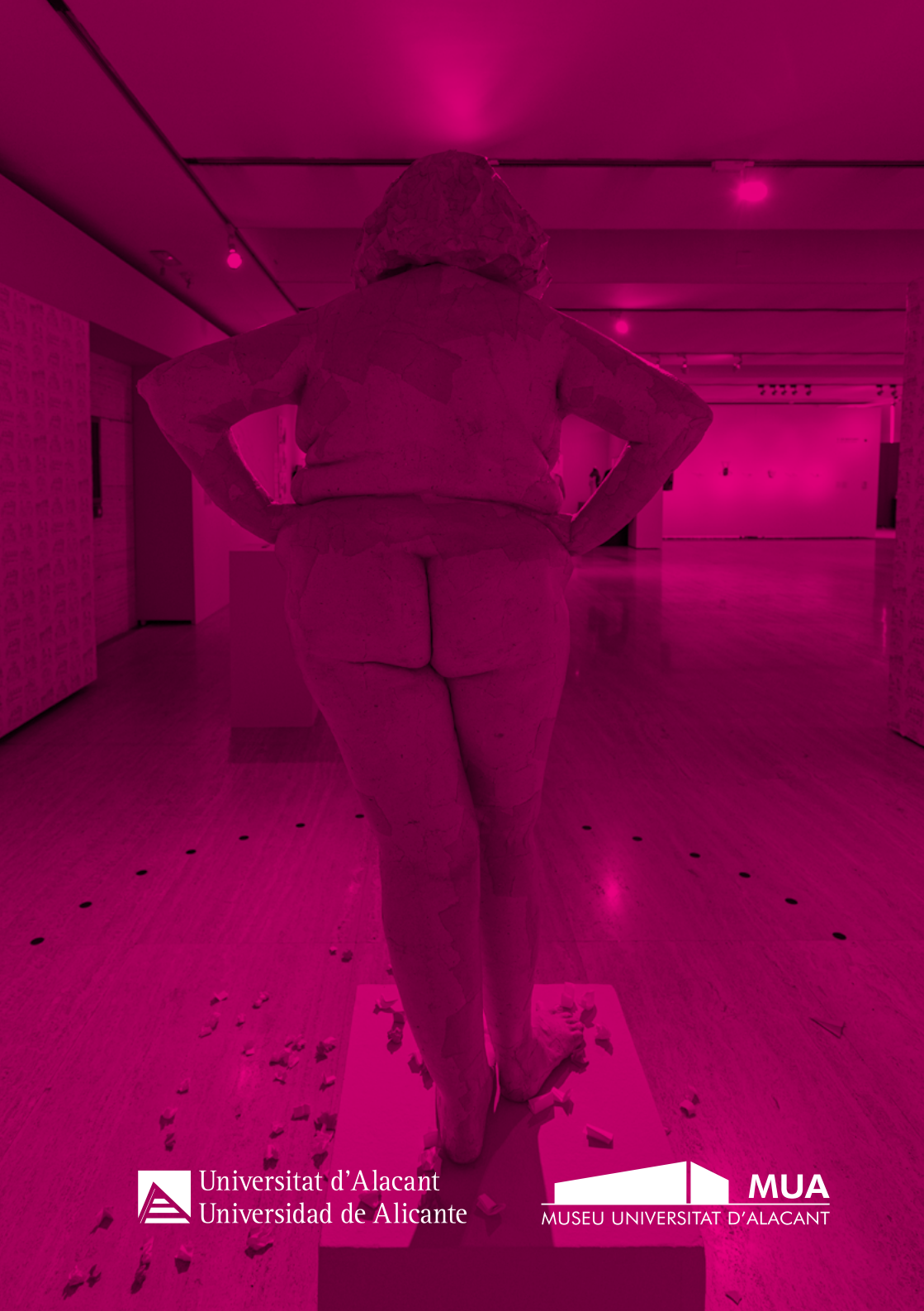

MY BODY IS YOUR BATTLEGROUND

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

MUA
MUSEU UNIVERSITAT D'ALACANT